

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Arhiivinduse osakond

Ott Koor

**Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu isikkoosseis
ja parteiorganisatsiooni tegevus detsember 1918 – juuni 1919**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Aigi Rahi-Tamm, PhD

Tartu 2019

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Sündmustik aastatel 1918 – 1919.....	9
2. Eesti revolutsioonilise kaitsepolk.....	13
2.1. Polgu struktuur ja funktsioon.....	13
2.2. Polgu isikkoosseis	17
2.3. Polguliikmete taust.....	19
2.4. Polgu komandöride taust	22
3. Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsioon.....	26
3.1. Parteiorganisatsiooni ideoloogiline tegevus	26
3.2. Parteiorganisatsiooni kohtutegevus ja polgusisene distsipliin	32
Kokkuvõte.....	36
Kasutatud allikad ja kirjandus	38
Summary	41
Lisa 1. Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni liikmed 16. aprillil 1919	43

Sissejuhatus

Võitlus võimu pärast endise Vene keisririigi territooriumil 1917. aastal kodusõjani, kus põrkusid mitmed poliitilised jõud. Ühel pool seisis enamlasted, kelle eesmärk oli käivitada ülemaailmne revolutsioon, teisel pool tsaaririigi pooldajad eesmärgiga taastada endine monarhistlik kord. Lisaks tegutsesid mitmed rahvuslikud jõud, kes nägid võimalust saavutada rahvuslik enesemääramine. Sündmuste kulgu Venemaal sekkus ka *Entente*, et säilitada Idarinne ja vältida Saksamaa edasist pealetungi Venemaa suunas.

Enamlaste poliitiline ja sõjaline võimekus tugines Vene kodusõja ajal (1917-1922) pea täielikult Tööliste ja Talupoegade Punaarmeel. Kuigi ideoloogilises plaanis oli Punaarmee eelkõige klassiarmee, mis pidi viima töölisklassi võiduni kodanluse üle, tuleb siinkohal silmas pidada ka rahvuslikku elementi. Võitlusse tuli kaasata erinevaid rahvusrühmi, milleks hakati 1918. aastal moodustama kommunistlike rahvusväeosi.¹ Esimesteks regulaarüksusteks olid bolševiseerunud Läti kütiväeosad, millele tuginesid enamlasted oma võimu kindlustamisel Vene kodusõjas alguses.² Punaarmee koosseisus olevate eesti kommunistlike üksuste moodustamisega alustati 1918. aasta varakevadel Saksa okupatsiooni eest Petrogradi pagunud eestlastest. 1918. aasta novembriks oli formeeritud neli eesti kommunistlikku kütipolk: 1. Tallinna kommunistlik kütipolk, 2. Viljandi kommunistlik kütipolk, 15. Tartu kommunistlik kütipolk ja 46. laskurpolk³. Lisaks moodustati veel ratsaväeeskadron, mis 1918. aasta detsembri alguses nimetati ümber ratsaväepolguks. Need üksused osalesid 1918. aasta novembri lõpus läänერიindel pealetungil Eestile 7. armee 6. diviisi koosseisus.⁴ Kuuenda eesti kommunistliku polguna moodustati Eesti Tööraha Kommuuni (edaspidi E.T.K.) territooriumil 1918. aasta detsembris Eesti revolutsiooniline kaitsepolk, mis pidi aitama kinnistada eesti enamlaste võimu Punaarmee tagalas. Üksus oli allutatud E.T.K. juhtkonnale ning selle tegevus lõppes 1919. aasta juunis koos E.T.K. tegevusega. Käesoleva töö uuribki viimati nimetatud kaitsepolgu tegevust.

¹ Igor Kopõtin, „Punaarmee rahvusväeosad aastatel 1918-1922“, *Sõjateadlane. (Estonian Journal of Military Studies)*, 1 (2016), 190-215(190-191; 210-211).

² Geoffrey Swain, „The Disillusioning of the Revolution's Praetorian Guard: The Latvian Riflemen, Summer-Autumn 1918“, *Europe-Asia Studies*, 4 (1999), 667-686.

³ Esialgu tegutses eesti polguna 14. Narva kütipolk, mis koosnes nii eestlastest kui ka venelastest. Novembris nimetati polk ümber 156. kütipolguks ning üksuses olevad eestlased saadeti 46. kütipolku, milles aga venelaste osakaal suurem oli.

⁴ Kopõtin, „Punaarmee rahvusväeosad aastatel 1918-1922“, 197.

Senine ajalookirjandus eesti kommunistlike polkude kohta pärineb enamasti Nõukogude ajastust, mistõttu on üksuste tegevust tugevalt ideologiseeritud. Sealhulgas on uurimata polkude toimimine ja nende parteiorganisatsioonide tegevus. Kuigi esimesed neli kütipolku tegutsesid kuni 1920. aasta alguseni, on suurimaks probleemiks allikmaterjali kättesaadavus, mis paikneb suuresti Venemaa arhiivides. Seetõttu on käesoleva töö fookus Eesti revolutsioonilisel kaitsepolgul, mille materjalid paiknevad Rahvusarhiivis Eesti Tööraha Kommuuni allarhiivides.

Käesolev uurimistöö tegeleb Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu isikkoosseisu ning parteiorganisatsiooni küsimusega. Eesmärgiks on välja selgitada punaväelaste isikkoosseis ning selles toimunud muutused 1919. aasta esimesel poolel, mis peegeldab ühtaegu kui palju punaväelasi 1919. aasta jaanuaris Eesti Rahvaväe pealetungis kaotati ning millised muutused leidsid aset pärast seda, milline oli liikuvus Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu ja teiste eesti kommunistlike polkude vahel. Isikute puhul selgitatakse välja polguga liitunud punaväelaste taust ja päritolu. Eraldi käsitletakse komandöre, kelle puhul on võimalusel välja toodud ka nende varasem tegevus. Parteiorganisatsiooni peatükis keskendutakse organisatsiooni ideoloogilisele tegevusele ja distsipliiniküsimustele. Eesmärk on jõuda selgusele, mida sisuliselt kujutas endast parteiorganisatsiooni ideoloogiline töö. Distsipliiniküsimused avavad mehhanisme, mida rakendati polgusisese korra tagamiseks üldise kaose oludes.

Kuna tegemist oli tagalaüksusega, mille ülesanne ei olnud osaleda otseses lahingutegevuses, on polgu võitlejaid algallikais kaitseväelasteks nimetatud. Uurimuses kasutatakse siiski mõistet „punaväelane“, „kaitseväelase“ kasutus oleks eksitav. Samuti on selguse huvides loobutud allikmaterjalis esineva „parteikollektiivi“ kasutusest, järgitakse nimetust „parteiorganisatsioon“ või „algorganisatsioon“.

Historiograafia

Maailmasõdade vahelisel perioodil Eestis avaldatud Vabadussõda käsitlevad teosed on keskendunud pigem Eesti Rahvaväe tegevusele. Arusaadavalt ei hõlma need vastaspoolel olevate eesti kommunistlike polkude tagamaid, kuna seda ei peetud tolle ajastu kontekstis oluliseks ning puudu jäi ka arhiivis leiduvatest allikmaterjalidest.⁵ Sellel perioodil on enim enamlaste tegevusele rõhku pannud ajakirjanik ja diplomaat Eduard Laaman, kes ei pane

⁵ *Eesti Vabadussõda 1918–1920. I–II*. 3. tr. (Tallinn: Mats, 1996–1997).

rõhuasetust mitte Punaarmee sõjalisele tegevusele, vaid selle tagalas oleva E.T.K. riikluse küsimusele. Tema kirjeldab teostes eesti kommunistide läbikukkumist kui iseenesest mõistetavat nähtust, mis oli tingitud saamatusest ja tagurlikust ideoloogiast.⁶

Teise nurga alt on sündmustikku kirjeldanud vastaspoolt esindav Peeter Peterson. Tema Nõukogude Liidus avaldatud lühiülevaade Eesti Tööraha Kommuunist kritiseerib E.T.K. suutmatust töölisklassi koondada ja nende huvide eest seista. Ta leiab, et kommunistlikku parteisse võeti vastu nõrga juhtimise tõttu inimesi, kelle eesmärgid ei olnud ideoloogiaga kooskõlas ning seetõttu jäi koostöö töölistega pinnapealseks. Peterson juhib tähelepanu sellele, et E.T.K. juhtkond ei suutnud aru saada sõjalukorra prioriteetidest, millest tulenevalt ei moodustatud ühtset väeüksuste juhtimist ning tegeldi pigem ideoloogiliste aspektidega nagu ühtlase elamisraha sisseseadmine, töölisnõukogude asutamine, usuvastane propaganda ja hariduselu ümberkorraldamine jms. Kõige selle tõttu jäadi hiljaks mobilisatsiooni väljakuulutamisele, mis lubas vastaspoollel ehk Eesti Rahvaväel oma löögijõude koondada.⁷

Teise maailmasõja järgne Nõukogude ajalookirjutus andis sündmustele sootuks teise tähenduse. Oluliseks muutus klassivõitluse rõhutamine Vene kodusõjas ja enamlaste poolle võidelnud eestlaste osaluse tähtsustamine kandus aastatesse 1917-1920, episoodid asendati pikema narratiiviga eesti kommunistide võitlusest alates Punakaardist kuni Eesti diviisi kaotamiseni 1920. Keskseks sai võitlus Entente imperialismiga ning Vene „valgetega“. Ideoloogiline kallutatus avaldub ilmekalt kodusõjas osalenud, ja lühiajaliselt ka Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu liikmeks olnud, Johannes Tipneri teostes, mis avavad Punaarmee operatiivtegevuse Vabadussõjas Punaarmee Riiklikule Keskarhiivi materjalidele toetuvalt. Ennekõike rõhutatakse arusaama Punaarmeed kui tööraha huvide eest võitlejast, Punaarmee sisemisel toimimisel targu ei peatuta. Kuigi Tipner keskendub eesti kommunistlike kütipolkude

⁶ Eduard Laaman, *Eesti Lahkumine Vene Riigist: 1917-1920* (Tallinn: Varrak, 1920).

Eduard Laaman, "Eesti Tööraha Kommuuna. Ta "Iseseisvus" Ja "Separatism"', *Kaitse Kodu*, 42/43 (1931), 902–905.

Eduard Laaman, "Eesti Tööraha Kommuuna. Miks Ta Kokku Langes?", *Kaitse Kodu*, 43/44 (1931), 936–39.

Eduard Laaman, "Eesti Tööraha Kommuuna Ots. Rahvusluse Oopium", *Kaitse Kodu*, 44/45 (1931), 980–84.

⁷ Peeter Peterson, *Eesti Tööraha Kommuun. Lühikene ülevaade* (Leningrad: Komintern, 1925).

Peeter Petersoni puhul on oluline rõhutada tema positsiooni kommunistide seas. Nimelt kuulus ta Jaan Anveltiga vastasleeri ehk Palvadre-tiiba (palvadristid ehk fontannikud) ning sellest tulenevalt lisandub tema lühiteosele täiendav poliitiline moment.

Mari-Leen Tammela. *Isikulooline perspektiiv Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloos 1920–1940*, doktoritöö, juh. Aigi Rahi-Tamm (Tartu Ülikool ja arheoloogia instituut, 235–244), 56.

Olaf Kuuli, *Fontanka ja Moika vahel. Eesti kommunistide sisetülidest aastail 1919-1938* (Tallinn: O. Kuuli, 2010), 21.

tegevusele läänerindel, siis ei jää kajastamata ka üksuste tegevus teistel rinnetel Vene kodusõjas. Eriti olulisena näidatakse võitlusi lõunarindel.⁸ Eesti kommunistlike kütipolkude tegevust kirjeldati kogu Nõukogude perioodi vältel kodusõja kontekstist lähtuvana.⁹ Mainimata jääb, et eestlaste osakaal neis üksustes vähenes pidevalt alates 1919. aasta juunist.

Taasiseseisvunud Eestis on eesti kommunistlikele üksustele uus hinnang antud. Loobutud on klassisõja momendist, kuid rõhutama on hakatud, et Vabadussõja algusjärgus esines kodusõja elemente.¹⁰ Enamlaste võimukatseid kajastavate uurimuste kese on olnud suunatud „punase terrori“ käsitlemisele. Neist põhjalikumaks on Taavi Minniku magistritöö, mis avab põgusalt ka põhjuseid, miks inimesed punase võimuga kaasa läksid ning milliseid hüvesid kommunistlik võim repressioone teostanud tšekistidele pakkus.¹¹

Punaarmee juhtivkoosseisu Põhja/Läänerindel analüüsib Mati Kröönströmi alapeatükk doktoritöös „Eesti ohvitserkonna juhtivkoosseis Vabadussõjas 1918-1920“, mis toob esile Punaarmee allüksuste (pataljon, rood, eskadron) juhtide nõrgema sõjalise ettevalmistuse võrreldes Eesti Rahvaväe juhtidega. Ta toob välja, et eriti kehva ettevalmistusega oli Eesti kütidiviisi(brigaadi) juhid, sest 1917. aastal moodustatud rahvusväeosadesse koondunud eestlastest ohvitserid olid enamuses koondunud Eesti territooriumile ning osalesid Eesti Rahvaväe tegevuses.¹²

Igor Kopõtin, kes on uurinud Punaarmee rahvuslikku aspekti, iseloomustab rahvuslike väeosade moodustamise eripärasid erinevate rahvuste näitel. Kopõtin rõhutab mittevenelastest koosnevate üksuste olulisust enamlaste võimu kehtestamisel endise Venemaa äärealadel, kus

⁸ Johannes Tipner, *Eesti töörahva relvastatud võitlus nõukogude võimu eest Kodusõja aastail* (Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1953).

Johannes Tipner, *Punaarmee Eesti väeosade võitlusteest (1917-1920)* (Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1957).

⁹ Ülo Taigro, Peet Sillaots, August Pähklmägi, *Eestonskie krasnõje strelki v stepyakh Ukrainy* (Tallinn: Eesti Raamat, 1975).

Karl Siilivask (peatoim.), *Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis 1917-1920. 2. köide* (Tallinn: Eesti Raamat, 1982).

Viktor Maamägi, *V ognе bor'by. Krasnõje éstonskie strelki* (Moskva: Mysl', 1987).

¹⁰ Reigo Rosenthal, „Eesti Vabadussõda – kas ka kodusõda?“, *Eesti ajaloo 19.-20. sajandil. Uurimusi historiograafiast, allikaõpetusest ja institutsioonidest*, koost Tõnu-Andrus Tannberg (Tartu: Eesti Ajalooarhiivi toimetised, 2012), 235–244.

¹¹ Taavi Minnik, *Terror ja repressioonid Eesti Vabadussõjas*, magistritöö, juh. Magnus Ilmjärv (Tallinna Ülikool, Ajaloo instituut, 2011).

¹² Mati Kröönström, *Eesti ohvitserkonna juhtivkoosseis Vabadussõjas, 1918-1920*. juh. Tõnu-Andrus Tannberg (Tartu Ülikool, Ajaloo ja arheoloogia instituut, 2009).

Mati Kröönström, „Punaarmee üksuste juhtivkoosseis Eesti Vabadussõjas 1918-1920“, *Akadeemia*, 8 (2004), 1687-1717.

kasutati osavalt ära rahvusautonoomse piirkonna moodustamise soovid ning mille tagamõtteks oli laiema arusaama tekitamine kodusõjast. Selliselt on rahvusliku nimetusega üksuse, Nõukogude Eestimaa armee loomise mõjuriks kodusõja motiivi teadlik rõhutamine.¹³

Eesti punaküttide üldise tegevuse on kirja pannud Hanno Ojalo. Ta on avaldanud publitsistliku ülevaateteose, mis refereerib varasemat teemakohast kirjandust ning mälestusi.¹⁴

Seni pole Punaarmee rahvuslikest üksustest ühtset monograafiat ilmunud. Küll on aga kirjutatud ülevaatlikud monograafiad ukrainlaste ja valgevenelaste tegevusest Vene kodusõjas.¹⁵ Lääne ajalookirjutus on rahvuslikule aspektile vähe tähelepanu pööranud, lähtutud on kodusõja üldisematest joontest ehk rindeolukordade muutumistest.¹⁶ Pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist on läänes analüüsitud Vene revolutsiooni ja kodusõja põhjuseid laiemast kontekstis, mistõttu on lähtutud pikematest periodiseeringutest.¹⁷

Allikad ja ülesehitus

Töö koosneb kolmest peatükist. Neist esimeses avatakse ajastu raamistik ning avatakse põgusalt eesti kütipolkude tegevust üldiselt. Teine peatükk keskendub konkreetset 1918. aasta detsembris moodustatud Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule ning avab selle formeerimise tagamaad isikkoosseisu põhjal. Kolmas peatükk keskendub polgu parteiorganisatsiooni tegevusele ja ideoloogilisele tööle, mille eesmärgiks oli polgu võitlusvalmiduse kasvatamine.

Töö tugineb enamjaolt Eesti Tööraha Kommuuni (ERAF.28) materjalidele, millest on kasutatud peamiselt kahte allarhiivi – Eesti revolutsiooniline kaitsepolk (mis sisaldab polgu päevakäske ja isikkoosseisu nimekirju) ja Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteikollektiiv

¹³ Kopõtin, „Punaarmee rahvusväeosad aastatel 1918–1922“, 190–215.

¹⁴ Hanno Ojalo, *Punakütid. Eesti punakaartlaste ja punaste küttide sõjatee 1917–1920* (Tallinn: Argo 2014).

¹⁵ Anatolii Gritskovich, *Zapadnyĭ front RSFSR. 1918–1920*, (Minsk: Harvest, 2009).

Valeriĭ Soldatenko, *Grazhdanskaja voĭna v Ukraine 1917–1920 gg.* (Moskva: Novyĭ Hronograf, 2012).

¹⁶ Evan Mawdsley, *The Russian Civil War*, (Edinburgh: Birlinn Limited, 2017; 1987).

William Bruce Lincoln, *Red Victory: A History of the Russian Civil War*, (New York: Simon and Schuster, 1989).

¹⁷ Orlando Figes, *A People's Tragedy : a History of the Russian Revolution, 1891–1924* (London: Jonathan Cape, 1996).

Jonathan Smele, *The "Russian" Civil Wars, 1916–1926: Ten Years That Shook the World* (Oxford: Oxford University Press, 2016).

Stephen Anthony Smith, *Russia in revolution : an empire in crisis, 1890 to 1928* (Oxford: Oxford University Press, 2017).

Laura Engelstein, *Russia in flames : war, revolution, civil war, 1914–1921* (Oxford: Oxford University Press, 2018).

(polgu parteiorganisatsiooni ja pataljonide algorganisatsioonide protokollid). Allarhiivide materjale ei ole varasemates uurimistöodes kajastamist leidnud.

Töö lisades olev andmebaas polgu parteiorganisatsiooni liikmete kohta, sisaldab EKP Keskkomitee Venemaa Büroo (ERAF.24) ja Komiterni sektsioon Leningradis (ERAF.25) materjale. Tegu on isikutoimikutega, mis sisaldavad parteiliikmete registreerimislehti, kuid mõne parteiliikme puhul on dokumentide hulk suurem. Esitatud andmete puhul tuleb silmas pidada, et parteiliikme taust ei olnud kergesti kontrollitav, mistõttu võib neis esineda ridamisi moonutusi. Andmebaasi koostamisel on kasutatud ka polgu parteiorganisatsiooni liikmete nimekirju.

1. Sündmustik aastatel 1918 – 1919

1918. aasta Bresti rahuga astus Nõukogude Venemaa ametlikult välja I maailmasõjast. Sellega oldi sunnitud Saksamaale loovutama Soome, Eesti, Läti, Ukraina, Leedu ja Poola. Pärast Bresti rahu sekkus Vene kodusõtta *Entente* (I maailmasõjas olevad Venemaa liitlased Suurbritannia ja Prantsusmaa). Liitlaste peamine eesmärk oli ära hoida Saksamaa edasine ekspansioon Venemaale ning vältida idarinde kokkuvarisemist.¹⁸ Enamlaste põhilisteks vaenlasteks kujunesid sootuks erinevad sisemised poliitilised jõud esseeride, iseseisvust püüdvate ja endist tsaaririiki pooldavate jõudude näol.

Enamlaste sõjaline võimekus toetus esialgu vabatahtlikest moodustatud nõrga distsipliiniga Punakaartile. Juba enne Bresti rahu sõlmimist otsustati Saksa ohu tõttu 1918. aasta jaanuaris luua regulaarmee. Esimesed sammud selleks astuti kuu aega hiljem, kui Sõjaasjade rahvakomissariaadi etteotsa asunud Lev Trotski, asus armeed tsentraliseeritumalt juhtima, kaasates selles ka endisi Vene armee ohvitseri.¹⁹ Kuna enamlaste programm ei pooldanud klassivõitluses „imperialistlikku“ sõjapidamist, kasutas Trotski õigustuseks väidet, et Punaarmeed ei kasutata mitte kodanluse kukutamiseks Venemaal, vaid sõjaks Saksamaa ja Austria-Ungari vastu.²⁰ Vastupidiselt sellele taotlusele hakkas enamlaste võim toetuma kodusõjas Punaarmeele.

Sarnaselt paljurahvuselisele tsaariimpeeriumi armeele oli seda ka Punaarmee. Kuigi enamlaste suhtumine rahvusväeosadesse oli pigem negatiivne, ei olnud rahvusküsimusest võimalik mööda vaadata. Teatavasti olid rahvuslikult komplekteeritud punaüksused distsiplineeritumad kui vabatahtlikest moodustatud Punakaart, mis avaldus juba läti küttide tegevuses. Oskus kaasata võitlusesse eri rahvusrühmi oli üks võtmeteguritest, mis viis kodusõja lõppedes enamlaste võiduni rahvuspoliitikasse eitavalt suhtunud vene valgete üle. Endise impeeriumi läänealadel elavaid rahvusi suudeti kaasata Punaarmeesse seetõttu, et nende kodupiirkonnad olid hõivatud Saksamaa poolt.²¹ 1918. aastal hakati Saksa okupatsiooni eest Venemaale põgenenud eestlastest moodustama sõjalisi üksusi, kuhu kaasati ka Venemaal elavaid eestlasi. 13.-15. juulil 1918 Petrogradis toimunud VK(e)P eesti sektsioonide konverentsil võeti vastu otsus luua Eesti

¹⁸ Robin Higham, Frederick W. Kagan, *The Military History of the Soviet Union* (New York: Palgrave, 2002), 17.

¹⁹ Samas, 17-18.

²⁰ Mawdsley, *The Russian Civil War*, 81.

²¹ Alexander R. Alexiev, S. Enders Wimbush, *Ethnic Minorities in the Red Army* (Boulder: Westview Press, 1988), 23-25.

rahvuslikud väeosad, mida põhjendati eestlaste oskamatusena kõneleda vene keelt. Üksused osalesid enne sissetungi Eestisse sõjategevuses Ida- ja Põhjarindel.²²

Compiègne'i vaherahu sõlmimine Saksamaa ja *Entente*'i vahel 11. novembril 1918 viis Bresti rahu tühistamiseni Nõukogude Venemaa poolt. *Entente*'i poolse rünnaku kartuses otsustas Nõukogude Venemaa ise läänes sõjategevusega alustada kasutades selleks ära olukorra kui Saksa väed alustasid okupeeritud aladelt tagasi tõmbumist. Esmaseks eesmärgiks oli endise demarkatsioonijoone ületamine ning Saksamaale kaotatud alade hõivamine. Petrogradi kaitseks oli vaja vallutada Läänemere sadamad ning hõivata Ukrainas ja Poolas asuv Dombrovski kivisööerajoon. Lõplikuks sihiks oli ühenduse loomine revolutsiooniline liikumisega Saksamaal ja Austria-Ungaris, et jõuda enamlaste ideoloogias kesksel kohal oleva maailmarevolutsiooni teostamiseni.²³

Eesti kütipolgud, mida oli 1918. novembriks neli, osalesid 7. armee 6. diviisi koosseisus pealetungil Eesti Rahvaväele, mis oli sel hetkel alles formeerimisjärgus. Initsiatiiv eesti kütipolkude kaasamiseks tuli VK(e)P Eesti Osakondade Keskkomiteelt ning eesti kütipolkude parteiorganisatsioonidelt.²⁴ Eesmärk oli võita kohalike elanike toetus ning legitimeerida rahvusvahelises kontekstis Punaarmee sissetung Eestisse. 6. diviis teostas pealetungi Narva suunalt Tallinnale. Kuigi Punaarmee sõjategevuse eesmärgiks oli Saksamaa poolt vallutatud alade hõivamine ning *Entente* välja tõrjumine, nägid mitmed Punaarmee koosseisu kuulunud eestlased selles võimalust koju tagasi pöörduda nagu see selgub ka Tallinna kütipolgu roodukomandöri Karl Tiku päevikust.²⁵ See motiveeris eesti kommunistlikud polgud vähemalt esialgu tegevusele. Nende eeliseks oli ka kohalike olude parem tundmine.

Punaarmee edukas pealetung Eestile kestis novembri lõpust jaanuari alguseni. Selle aja sees tegutses Punaarmee tagalas Nõukogude Venemaa käepikenduseks olev vormiliselt suveräänne nõukogude vabariik Eesti Tööraha Kommuun. Selle juhtkond koosnes eesti kommunistidest, kes järgneva kahe kuu jooksul vallutatud Eesti territooriumil enamlaste poliitikat ellu viisid. Sotsialistlike ümberkorralduste ja punase terrori kõrval pandi E.T.K. Nõukogule kohustuseks

²² Kopõtin, „Punaarmee rahvusväeosad aastatel 1918-1922“, 197.

²³ *Eesti Vabadussõda 1918-1920. I*, (Tallinn: Mats, 1996), 139.

²⁴ Protokoll VK(e)P Eesti Osakondade Keskkomitee ja eesti kommunistlike kütipolkude koosoleku otsuste kohta, 11.11.1918, RA.ERAF.27.1.527, L 4.

²⁵ Jaan Treufeldt (toim.), *Velled tapluses. Lehekülgi Maailmasojast ja Vabadussõjast. Sotsialistliku Nõukogude Vene punaväe ohvitseri-eestlase ja demokraatl. Eesti Vabariigi kaitseväe ohvitseri-eestlase ühine päevaraamat*, (Kuresaare: J. Treufeldt and A. Kallus, 1933).

alustada ka mobilisatsiooni ning sõjalise väljaõppega, formeerida uusi üksusi ning korraldada varustussüsteemi. See vastutus lasus E.T.K. Sõjaväevalitsusel, mille etteotsa asus E.T.K. Nõukogu esimees Jaan Anvelt. Peatselt pärast E.T.K. väljakuulutamist asuti formeerima ratsaväe polku.²⁶ Esimene üleskutse astuda eesti kommunistlikesse üksustesse kuulutati välja 14. detsembril 1918.²⁷ Tegelikult kujunes aga selliseks, et uute punaväelaste vastu võtmiseks jäi puudu relvastusest. Kuigi E.T.K. territooriumil elavatele inimestele oli antud nõue loovutada Narvas oma tuli- ja külmrelvad, ei suudetud relvade hankimisega siiski toime tulla.²⁸ Peagi anti välja dekreet revolutsioonilise kaitseväe asutamise kohta, mis hiljem Eesti revolutsiooniliseks kaitsepolguks ümber nimetati. 18. detsembril 1918 jõudis E.T.K. Nõukogu mobilisatsiooni väljakuulutamiseni, mis aga relvastuse nappuse tõttu alles jaanuaris teoks sai.²⁹

6. diviisi koosseisus olevate eesti kommunistlike kütipolkude pealetung kestis Tallinna suunas 4. jaanuarini 1919, millega kaasnesid kaotused nii isikkoosseisus kui tehnikas, puudust tunti ka juhtivkoosseisust. Viljandi kütipolgu komissar Anton Laur toob oma mälestustes välja, et kui nende polgul oli kokku viis sõjalise haridusega komandöri, kellest üks oli tulnud sõjavangina valgete poolt, siis Eesti Rahvaväe poolel oli viie mehe peale üks ohvitser.³⁰ Kuigi statistikaga on veidi liialdatud, siis reaalsuses oli kommunistlike üksuste üheks suurimaks probleemiks juhtivkoosseisu vähesus ja ebakompetentsus.

Eesti Rahvaväe edukal pealetungil 1919. aasta jaanuaris langes oluliselt eesti kommunistlike kütipolkude lahinguvõimekus. Üksuste taganemisel pillutati isikkoosseis laiali Jamburgi ja Oudava piirkonda. Vaatamata kaotustele, otsustati eesti kütipolgud siiski sõjategevusse tagasi tuua ning neist moodustati varakevadel Eesti kütidiviis, mis oli allutatud lühiajaliselt eksisteerinud kolmest diviisist (6. diviis, 10. diviis ja Eesti kütidiviis) koosnenud Eesti Punaarmee juhtkonnale. Eesti Punaarmee moodustati E.T.K. Nõukogu initsiatiivil (käsk selleks tuli Vene SFNV sõjaasjade rahvakomissarilt Lev Davidovitš Trotskilt), eesmärgiga anda koos Nõukogude Läti armee Marienburgi grupi vägedega vastulöökk Eesti Rahvaväele Pihkva suunalt.³¹ See siht jäi saavutamata. Lisaks muudele teguritele segas operatiivtegevust märtsist

²⁶ Hans Hartmann (koost.), *Eesti Tööraha Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik*, (Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1958), 50;55.

²⁷ „Astuge Eesti punastesse polkudesse!“, *Eesti Kütiväe Teataja*, 14.12.1918, 8.

²⁸ „Sunduslik määrus“, *Eesti Kütiväe Teataja*, 19.12.1918, 10.

²⁹ *Eesti Tööraha Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik*, 68.

³⁰ Viljandi kütipolgu I pataljoni komissari Anton Lauri mälestused. - RA.ERAF.27.1.530, L. 28.

³¹ *Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis 1917-1920. II köide*, 300-303.

aprillini eksisteerinud kaksikvõim, mil juhtimist teostas tegelikkuses Punaarmee 7. armee.³² Eesti kütidiviisi nõrkuseks oli puudulikusikkoosseis, varustus ning halb juhtimine. Võitlejate moraal jäi madalaks ning distsipliin nõrgaks, eriti pärast seda kui Eesti Rahvaväe poolele läks üle Eesti kütidiviisi komandör Leonhard Ritt.³³

VK(e)P 1. juuni otsusega võeti kohalikelt nõukogude valitsustelt ära sõjalise juhtimise õigus, Punaarmee tegevust hakati juhtima tsentraliseeritult.³⁴ Ühtaegu muutis Nõukogude Venemaa diplomaatiliselt taktikat ning asus läbirääkimistesse Eesti Vabariigiga, et lüüa mõra liitlasriikide tegevusele läänerindel. 5. juunil 1919 likvideeriti ametlikult Eesti Tööraha Kommuun.³⁵ Eesti kütidiviis, mis oli tegutsenud vaid mõned kuud, kahanes brigaadiks ning osales edaspidi teistel Vene kodusõja rinnetel.

³² Ojalo, *Punakiitid. Eesti punakaartlaste ja punaste kiitide sõjatee 1917-1920*, 84-85.

³³ Kröönström, „Punaarmee üksuste juhtivkoosseis Eesti Vabadussõjas 1918-1920“, 1706-1707.

³⁴ Kopõtin, „Punaarmee rahvusväeosad aastatel 1918-1922“, 211.

³⁵ Mati Graf, *Parteid Eesti Vabariigis 1918-1934* (Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool, 2000), 144.

2. Eesti revolutsioonilise kaitsepolk

2.1. Polgu struktuur ja funktsioon

Eesti revolutsiooniline kaitsepolk oli korrakaitseüksus, mis moodustati 1918. aasta detsembris Punaarmee tagalas E.T.K. territooriumil korra tagamiseks. Kelle otsesel initsiatiivil sõjalise üksuse loomiseni jõuti, jääb kohati ebaselgeks. E.T.K. Nõukogu oli nukuvalitsus, mis allus parteiladviku korraldustele või Punaarmee juhtkonnale, kust see ka oma suuniseid sai. Iseärane küsimus on, kui palju E.T.K. Nõukogule antud küsimuses ette anti. Polk allus ametlikult kuni E.T.K. kaotamiseni E.T.K. Sõjaväevalitsusele, mille ülesandeks oli üksuste varustamine, sõjaline väljaõpe ja mobilisatsioon E.T.K. territooriumil.

7. detsembril 1918 asutati Punaarmee tagalas Revolutsioonilise kaitsevägi, mis allus E.T.K. Siseasjade valitsusele. Jaan Anvelt tegi ametliku üleskutse kõigile töölistele astuda eesti kommunistlikesse üksustesse. Üks olulisemaid organisatsioone, mis selle valitsusasutuse alluvuses tegutses, oli Kontrrevolutsiooni vastu võitlemise osakond, mis teostas punast terrorit. Kaitseväge tegevus oli seotud osakonna tegevusega.

Revolutsiooniline kaitsevägi koosnes piirikaitse, raudteekaitse ning linnakaitse üksustest. Kaitseväge korraldamine pidi esialgu jääma maakondade nõukogude kanda, juhatajateks pidid asuma maakonna ja linna kaitsekomissarid.³⁶ Üksusesse oli võimalik ametlikult astuda kõigis eesti kommunistlikes polkudes, kõigi linnade täidesaatvate komiteede sõjaväe osakondades ning E.T.K. Sõjaväevalitsuses (asukohaga Narvas Nikolai tänaval).³⁷

Selline süsteem osutus väheefektiivseks, sest puudus keskne juhtimine. Inimeste initsiatiiv polguga liitumiseks ei olnud eriti suur. 15. detsembril otsustati luua kindlama struktuuriga Eesti revolutsiooniline kaitsepolk, mille hulka arvati juba moodustatud raudtee-, linna- ja piirikaitse. Polgukomissari ametikohta täitis Johannes Käspert, kelle ametikohta nimetati laiemalt „revolutsioonilise olukorra erakorraline komissar“.³⁸ 21. detsembril määrati polgu komandöriks Karl Sammel.³⁹ Polgu struktuur pandi paika 25. detsembril, kui loodi piirikaitse (I pataljon, komandör Julius Lomp), raudteekaitse (II pataljon, komandör Gustav Oll), linnakaitse (III

³⁶ *Eesti Tööraha Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik*, 55;56.

³⁷ „Astuge Eesti punastesse polkudesse!“, *Eesti Kütiäe Teataja*, 14.12.1918, 8. Kunagine Nikolai tänav kannab praegu Linda või Vabaduse tänava nime.

³⁸ *Eesti Tööraha Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik*, 63.

³⁹ Sõjaväevalitsuse päevakäsk, 23.12.1918. – RA.ERAF.28.3.440, L. 4.

pataljon, komandör Adolf Murumägi) ja maakaitse (IV pataljon, komandör Karl Reek) pataljonid.⁴⁰ Iga pataljon koosnes kolmest roodust, iga rood kolmest rühmast ja iga rühm kolmest jaost.⁴¹ Polgu staap asus enne Eestist evakueerimist Narva Kreenholmi vabrikus.⁴² Arusaamatuks jääb, kui suurt maa-ala Eesti revolutsiooniline kaitsepolk oli kohustatud haldama. Kuigi polk tegutses korrakaitseüksusena E.T.K. territooriumil ning hõlmas selle piirkonna linnu ja raudteid, siis rindeüksuste tagalas oli määratud 25-verstane ala alluma hoopiski väeosade tagalaülematele, mistõttu jääb teadmata polgu tegevuspiirkond maal.⁴³

I pataljon moodustati Revolutsioonilise piirikaitse Narva osakonna baasil. Pataljoni ülesandeks jäi piirikontroll Nõukogude Venemaa ja E.T.K. vahel, et takistada ressursside väljavedu E.T.K. territooriumilt Venemaale. Eesmärk oli vähendada kontrollimatut liikumist kahe territooriumi vahel ning tabada isikuid, kes tegelesid toiduainete väljaveoga.⁴⁴ Piir Nõukogude Venemaaga suudeti luua vaid Narva piirkonnas. Kui esialgu oli piiriületus suhteliselt vaba, siis alates 31. detsembrist 1918 keelati ära sissesõit Venemaalt E.T.K. territooriumile. Edaspidiselt võis piiri ületada ainult spetsiaalsete lubadega.⁴⁵ Lõuna-Eestis alustati samuti piiri sisseseadmist Petserist Peipsi järveni ja sealt edasi mööda kallast Narva jõeni, kuid tegelike sammudeni ei jõutud.⁴⁶ 6. jaanuariks oli loodud kaheksa läbilaskepunktiga piirikontroll.⁴⁷ Kokku arreteeriti üle piiri vedajaid umbes 250.⁴⁸ Polgukomandöri Karl Sammeli sõnul aitasid konfiskeeritud toiduained leevendada toiduainete puudust, mis veel detsembris ja jaanuaris eriti tunda andis. Olukorrale otsisid punaväelased ka ise lahendust, võttes piiripunktides altkäemaksu.⁴⁹

E.T.K. territooriumil liikumiseks oli kehtestatud samuti sõjaväelaste ja eraisikute liikumispiirang. Erilise tähelepanu all olid raudteed, mida kontrollis II pataljon. Kontrollida tuli rongijaamadest väljuvatele rongidele asuvaid isikuid ja nende vara. Vajadusel teostati konfiskeerimisi.⁵⁰

⁴⁰ Päevakäsud Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 25.-26.12.1918. – RA.ERAF.28.3.578, L. 1-3p.

⁴¹ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 26.12.1918. – RA.ERAF.28.3.578, L. 3.

⁴² Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 12.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 36p.

⁴³ Ülo Taigro, „Eesti Tööräha Kommuuni Nõukogu sõjaväevalitsuse tegevusest“, *Eesti Nõukogude Vabariik: 50 aastat Tööräha Kommuuni* (Tallinn: Eesti Raamat, 1969), 94 – 103 (95).

⁴⁴ Määrus punaväelaste ja eraisikute üle piiri liikumise kohta. – RA.ERAF.28.1.520, L. 15.

⁴⁵ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu I pataljoni päevakäsk, 5. jaanuar 1919. – RA.ERAF.28.3.579, L. 14p.

⁴⁶ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 8.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 28.

⁴⁷ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 6.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 24.

⁴⁸ Spekulatsiooni eest arreteeritud isikute ülekuulamiste protokollid NN 1-211. – RA.ERAF.28.3.608.

Revolutsioonilise piirikaitse Narva osakond. Spekulantide ülekuulamiste protokollid. – RA.ERAF.28.3.612.

⁴⁹ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 7.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 26.

⁵⁰ Määrus sõjaväelaste ja eraisikute liikumise kohta E.T.K. piirides. – RA.ERAF.28.1.520, L. 16.

II pataljonis planeeriti jaanuari alguses iseseisvalt vaksalites värbamistööd teha, et juurde saada potentsiaalset lisajõudu. Pataljoni siseselt planeeriti süstemaatilist mobiliseerimist.⁵¹ Kuna sel hetkel oli toimumas juba Eesti Rahvaväe edukas pealetung, ei kujunenud värbamine eriti edukaks.

III ja IV pataljoni tegevusele viitab allikmaterjal veelgi vähem. III pataljon tegeles linnades „kontrrevolutsionääride“ otsimisega, mis tähendas eelkõige kaitseliitlaste ja ettevõtjate vahistamisi ning represseerimisi. III pataljon oli esialgu suuresti Eesti kontrrevolutsiooni vastu võitlemise komisjoni käsutuses.⁵² Kuna E.T.K. Nõukogu võim oli suurem Narva piirkonnas, otsustati III pataljoni tegevus 8. jaanuaril 1919 Tartusse koondada.⁵³ Eesti Rahvavägi hõivas Tartu 14. jaanuaril, mistõttu hajus III pataljoni tegevuse kese laiali ning funktsioon vähenes. Seetõttu hakati 24. jaanuaril määrama salkasid IV pataljoni käsutusse, mille ülesanne oli maal, alevites, külates ja mõisates vahiteenistuse pidamine.⁵⁴ Lisaks tegeles IV pataljon E.T.K. territooriumi läbivate varustusvooride julgestamisega.⁵⁵

Polgu üks suuremaid kitsaskohti oli tema juhtimine. Pidevalt leidus olukordi, kus ühe pataljoni roodusid määrati mõne teise pataljoni staabi käsutusse, sest kaugel vahemaa tagant ei olnud lihtne ühendust hoida. Olukorda otsustati parandada 12. jaanuaril, kui anti käsk moodustada igas roodus ühenduskomando, kuhu pidid kuuluma telefonistid, maakuulajad, jalgrattamehed ja käskjalad.⁵⁶ Nende nõuete täitmine on aga kaheldav, eriti telefoniste puudutav. Arvestades varustuse nappust ja peatselt algavat taganemist, jäi telefonistide ametikohtade sisse seadmine pigem vaid nõudmiseks paberil.

Eesti Rahvaväe eduka pealetungi tõttu otsustati 13. jaanuaril 1919 polgu staap Narvast ära kolida.⁵⁷ 18. jaanuaril anti kõigile pataljonidele teada, et staap on jõudnud Pihkvasse Uspenskaja tänavale, kus koliti sisse Omski nimelistesse kasarmutesse.⁵⁸ Järk järgult saadeti piirkonda polgu isikkoosseis. Taganemise käigus kaotas üksus rohkelt punaväelasi ning maha

⁵¹ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu II pataljoni parteiorganisatsiooni koosolekuprotokoll, 8.01.1919. – RA.ERAF.28.3.619, L. 7.

⁵² Süüdistusakt Võru kontrrevolutsiooni vastu võitlemise komisjonile, 19.01.1919. – RA.ERAF.28.4.8, L. 17.

⁵³ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 8.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 28.

⁵⁴ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 24.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 45.

⁵⁵ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu IV pataljoni päevakäsk, 13.02.1919. – RA.ERAF.28.3.583, L. 8.

⁵⁶ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 12.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 36p.

⁵⁷ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 13.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 38.

⁵⁸ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 18.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 40.

jäi võitlejaid kohati roodude kaupa.⁵⁹ Taganemine Eestist tähendas punaväelaste jaoks kodust lahkumist, mis mõjutas nende võitlustahet. Juba jaanuari lõpus tekkis E.T.K. Sõjaväevalitsusel küsimus, mida teha väheneva isikkoosseisu ja nõrga funktsiooniga polguga. Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu kaudu planeeriti jaanuari lõpus organiseerida Viljandi kütipolgu luureüksuste ja E.T.K. Sõjaväevalitsuse vahelist luuretegevuse vahendamist.⁶⁰ Tegemist oli ilmselge soovmõtlemisega, sest Viljandi kütipolk oli sel hetkel taandumas Jamburgi lähistele, samas kui Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu üksused sadu kilomeetreid lõuna pool asuvasse Pihkvasse ümber asusid.

Üksuse tegevus leidis alates veebruarist aset Pihkva ja Luuga ümbruses ning polgust sai pigem staabikaitseüksus. Käsu kohaselt pidid vajadusel olema üksused alati valmis rindetegevuses osalema.⁶¹ Venemaa territooriumil algas allesjäänud isikkoosseisu fikseerimine, polgu struktuuride taas formeerimine ning varustussüsteemi parandamine. Varustus saadi E.T.K. Sõjaväevalitsuselt jaanuari lõpus moodustatud Tagavara polgu kaudu, mis varustas ühtlasi ka rindeüksuseid.⁶² Arvestus polgu inventari ja toidutagavarade osas muutus täpsemaks. Kaks kuni kolm korda kuus toimus polgu varaaidas inventuur, mille tulemused edastati päevakäskudes. Nendest selgub, et erinevalt rindel olevatest eesti kütipolkudest ei olnud Eesti revolutsioonilises kaitsepolgus puudu toiduainetest, laskemoonast ega kuluvarustusest. Polgus alustas veebruari keskel tegevust komandöride kursust, kus osales 16 punaväelast eesti kommunistlikest kütipolkudest.⁶³

Märtsi alguses toimus polgu struktuuri ümber formeerimine, sest ei olnud mõtet käigus hoida pataljone, kus on alla 100 punaväelase. Ära kaotati III ja IV pataljon, alles jäänud I pataljon hakkas koosnema kahest ning II pataljon kolmest roodust.⁶⁴ Selline jaotus ei kestnud kaua. Pärast seda kui Punaarmee oli hõivanud Petseri ning asunud pealetungile Võru suunal, tekkis enamlastel lootus, et peagi suudetakse taas alustada Eestis oma sõjategevusega Eestis. Selleks otsustati märtsi keskel taasluua III pataljon,⁶⁵ mis jätkas toimimist ka pärast seda, kui

⁵⁹ Karl Sammeli kiri II pataljoni komandörile Mart Laiusele. – RA.ERAF.28.4.8, L. 14.

⁶⁰ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 24.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 46

⁶¹ Ringkiri Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 12.02.1919. – RA.ERAF.28.4.8, L. 20.

⁶² Allikmaterjal esineb nime all Tagavaraväe kütipolk. Loodud E.T.K. Sõjaväevalitsuse poolt 1919. aasta jaanuari lõpus eesmärgiga korraldada üksuse kaudu teiste polkude varustamist. 1919. aasta juunis liideti Eesti revolutsiooniline kaitsepolk ja Tagavara polk üheks Tagavara pataljoniks.

⁶³ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu kursantide elamisraha väljamaksmise nimekiri veebruari eest, 03.1919. – RA.ERA.28.3.601, L. 290p.

⁶⁴ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 3.03.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 98.

⁶⁵ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 15.03.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 115.

Punaarmee väeosad Eesti Rahvaväe eduka vastulöögi tulemusel olid sunnitud taas Pihkvasse taanduma.

Eesti Rahvaväe eduka pealetungi tõttu tuli mais polgu üksusetel Pihkvast 20. mail ümber asuda. 200 kilomeetrit idas asuvasse Staraja Russasse, kuhu liikus III pataljon koos mõne komandoga. Paljud polgu punaväelased jaotati samal ajal laiali teistesse üksustesse.⁶⁶ Juuni alguses otsustati Eesti revolutsiooniline kaitsepolk likvideerida viimase E.T.K. Sõjaväevalitsuse päevakäsuga. Viimases, 5. juunil välja antud päevakäsus oli öeldud, et polk likvideeritakse ajutiselt, kuigi arvatavasti ei plaanitud seda enam taastada. Samal päeval likvideeriti ka Eesti Tööraha Kommuun. Polk liideti Tagavara polguga, mis tegutses edaspidi pataljonina, selle isikkoosseis oli väikesearvuline ja kahte tagalaüksust ülal pidada ei olnud lihtsalt mõtet.⁶⁷ Tagavara pataljoni nime all oldi allutatud Eesti brigaadile.⁶⁸ Varem Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu polgukomandörina tegutsenud Karl Sammel jätkas nüüd pataljoniülema kohustustes.

2.2. Polgu isikkoosseis

Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu formeerimise lõppkuupäevaks määrati 31. detsember 1918.⁶⁹ Selleks hetkeks said kinnitatud I, II ja III pataljon, kus oli kokku üle 700 võitleja.⁷⁰ Teadmata jääb IV pataljoni isikkoosseis. Säilinud on IV pataljoni nimekiri 10. jaanuarist 1919, millesse on kantud 55 võitlejat, kuid nimekiri täienes jaanuari jooksul. Samas ei ole kindel, kui kaugele isikkoosseisu komplekteerimine üldse jõudis.

Palganimekirjad, mille andmestik on täpsem, jäävad mahu poolest puudulikuks. Ainsana on täpselt teada III pataljoni isikkoosseis, mille järgi oli 7. jaanuariks III pataljonis 379 punaväelast.⁷¹ Kaduma läks aga I pataljoni nimekiri ning osaliselt ka rahasumma, kuna pataljoni käskjalg Jüri Vaimel kadus teel Narvast Pihkvasse pärast 18. jaanuari.⁷² II pataljoni nimekirju on mitu ja koostatud eri aegadel. IV pataljoni palganimekiri on üldse puudu. Kuna aga polgu koosseis jaanuari alguses veelgi täienes, eriti E.T.K. Sõjavangide registreerimise büroo poolt saadetud 143 endiste Saksa okupatsiooni aegsete sõjavangidega, siis on võimalik, et polgu

⁶⁶ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 30.05.1919. - RA.ERAF.28.3.578, L. 178.

⁶⁷ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 5.06.1919. - RA.ERAF.28.3.578, L. 184.

⁶⁸ Juunis 1919 nimetati Eesti diviis ümber Eesti brigaadiks

⁶⁹ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 25.-26.12.1918. - RA.ERAF.28.3.578, L. 1-3.

⁷⁰ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 29.12.1918. - RA.ERAF.28.3.578, L. 13p-15p.

⁷¹ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu III pataljoni detsembri palganimekiri, 5.01.1919. - RA.ERAF.28.3.601, L. 40-47.

⁷² Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu I pataljoni akt, 1.02.1919. - RA.ERAF.28.3.601, L. 81.

koosseisus võis olla jaanuari esimesel poolel 900-1000 punaväelast.⁷³ See erineb varasemalt välja käidud 650 punaväelasest.⁷⁴ Pole teada millele Ojalo pakutud arv tugineb, võimalik et tegu on 1919. aasta juunis Tagavara polgust ja Eesti revolutsioonilisest kaitsepolgust moodustatud Tagavara pataljoni kuulunute arvuga.

Eesti Rahvaväe eduka jaanuaripealetungi tõttu kaotas polk rohkelt punaväelasi. Päevakäsud, milles on kokku võetud kogu taganemisel kaotatud isikkoosseis, ilmusid alles veebruari jooksul ning nendes arvati maha vähemalt 413 punaväelast.⁷⁵ Taganemisel tekkis isikkoosseisu kadumisega ka rida arusaamatusi. I pataljonist arvati hetkeks maha ülejooksikuks kuulutatud komandör Julius Lomp, kes päevakäsus „äraandjast Juudaks“ ristiti.⁷⁶ Hiljem selgus, et tegemist on arusaamatusega ning komandör määrati hoopiski E.T.K. Sõjaväevalitsuse käsul rindeüksusesse.⁷⁷

Punaarmee taandumisel Eestist vähenes isikkoosseis kõigis eesti kommunistlikes polkudes. Punaarmee juhtkonnale sai nüüd olulisemaks rindeüksuste täiendamine. Edaspidi määrati Eesti revolutsioonilisest kaitsepolgust inimesi teistesse üksustesse, eriti formeerimisjärgus olevasse Tagavara polku ja Võru kütipolku, kuid rohkelt ka Tallinna kütipolku ja Eesti kütidiviisi staapi.⁷⁸ Diviisi staapi võeti teenima eelkõige neid punaväelasi, kes kuulusid kommunistliku parteisse.⁷⁹ Siinkohal vajab rõhutamist, et ametlikult ei allunud Eesti revolutsiooniline kaitsepolk mitte Eesti kütidiviisile, vaid jäi edasi E.T.K. Sõjaväevalitsuse käsutusse. Karl Sammeli kõnes, mis esitati 13. märtsi parteiorganisatsiooni koosolekul, toodi välja, et polgust on teistesse üksustesse saadetud ligi 1400 võitlejat, mis ei saa kuidagi võimalik olla.⁸⁰ Pigem on tegu umbes 400 punaväelasega. Samas liitus veebruari jooksul polguga uusi liikmeid, keda oli kokku umbes 175.⁸¹ Polgu koosseis täienes ka paari sõjavangi näol. 19 polku saadetud „valgest“ võeti 13. märtsil teenima kaheksa.⁸² Kuigi isikkoosseis muutus veel pidevalt, ei

⁷³ Narvas registreeritud Eesti revolutsioonilisse kaitsepolku astunud sõjavangid, 4.01.1919 – RA.ERAF.28.3.600, L. 14-15p.

⁷⁴ Ojalo, *Punakütid, Eesti punakaartlaste ja punaste kütide sõjatee 1917-1920*, 71.

⁷⁵ Päevakäsud Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgul, 4; 14.02.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 59-61; 73.

⁷⁶ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 26.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 48.

⁷⁷ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 29.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 53.

⁷⁸ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 17.02.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 79.

Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 28.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 52.

⁷⁹ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 23.02.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 91p.

⁸⁰ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni koosolekuprotokoll, 13.03.1919. – RA.ERAF.28.3.617, L. 16.

⁸¹ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 2.02.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 56p.

Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 26.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 49.

⁸² Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 13.03.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 113.

kaasnenud hiljem suuremaid muudatusi. Polgus teenis alates veebruarist 350–400 punaväelast.⁸³

2.3. Polguliikmete taust

Kuigi kommunistlikud ideed leidsid ühiskonnas kandepinda, ei olnud inimeste initsiatiiv Punaarmeeга liituda niivõrd ideoloogiline, vaid pigem praktilise väljundiga. Tallinna kommunistliku kütipolgu roodukomandör Karl Tikk, kes liitus Venemaal Tallinna kütipataljoniga⁸⁴ 1918. aasta suvel, toob oma päevikus välja, et arvestades kehva toitlusolukorda, oli sõjaväeline teenistus parim viis elatise teenimiseks. Teenistus Punaarmees tagas kindla sissetuleku, riidevarustuse ja igapäevase toitlustuse.⁸⁵ Saksa okupatsiooni järgne toitluskriis oli arvatavasti peamine motivaator, mis pani 1918. aasta detsembris Eesti revolutsioonilise kaitsepolguga liituma.

Punaväelastele oli ette nähtud elamisraha 500 rubla kuus, millele lisandus teatav summa vastavalt pereliikmete arvule. Selle summa eest tuli polgu aidast välja osta toidutagavarasid ja riidevarustust, mis igakuiselt elamisrahast maha arvestati. Taoline süsteem oli kaootiline, sest iga isiku kohta tuli pidada eraldi arvet ning väljamakstav summa oli iga võitleja osas erinev. Hiljem vähendati reasõdurite palka 350 rublani, kuid igasugune toidu ja riietega varustamine oli sellest priipäralt, mis tähendab, et ideaalis said kõik punaväelased selle fikseeritud kuupalga kätte. Kõrgemal positsioonil punaväelastele ja mitmetele ametimeestele (kirjutajad, aidamehed, asjaajajad, arstid jne.) oli määratud elamisraha 750 rubla kuus, millest arvestati kulude katteks automaatselt maha 100 rubla.⁸⁶ Tegelikult ei saanud punaväelased oma palka korraga kätte, sest kuuraha ei olnud võimalik korraga välja maksta.

Detsembri alguses moodustatud revolutsioonilisse kaitsevähke astumine oli lihtsam kui hiljem polguga liitumine. Algul nõuti vaid ühte soovijat, kes ei pidanud olema kommunistliku partei liige, piisas võitlemisest Punaarmee ridades.⁸⁷ 6. jaanuaril 1919 antud käsu kohaselt hakati polgu teenistusse astumiseks nõudma kahe parteiliikme soovitust, kes pidid isiklikult vastutama

⁸³ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu palgalehed. – RA.ERAF.28.3.601. Isikkoosseis on välja arvatud palgalehtede põhjal.

⁸⁴ Tallinna kütipataljonist sai kütipolk pärast VK(e)P eesti seksioonide konverentsi, mis toimus 13.-15. juulil 1918

⁸⁵ Treufeldt (toim.), *Velled tapluses. Lehekülgi Maailmasojast ja Vabadussõjast. Sotsialistliku Nõukogude Vene punaväe ohvitseri-eestlase ja demokraatl. Eesti Vabariigi kaitseväe ohvitseri-eestlase ühine päevaraamat*, 96-97.

⁸⁶ Sõjaväevalitsuse päevakäsk, 22.04.1919. – RA.ERAF.28.3.440, L. 21.

⁸⁷ Piirikaitseväge osakonna registreerimistoimikud. – RA.ERAF.28.3.615;616.

ka selle eest, et uus punaväelane oleks sobiva sotsiaalse päritoluga ning pooldaks kommunistlikku maailmavaadet.⁸⁸ Sellega sooviti tagada punaväelase lojaalsus Punaarmeele ja kommunistlikule parteile. Arvestades tulevasi polgusiseseid ideoloogilisi konflikte ja jaanuarikuiseid deserteerimisi, ei saanud isiku eelnev kontroll väga tugev olla. Arvestada tuleb ka sellega, et polku sattus punaväelasi jaanuarikuise mobiliseerimise teel ning on võimalik, et suur osa isikkoosseisust pärines üldse teistest eesti kütipolkudest. Punaarmee edasitungil Tallinna suunal jäeti Narva linna maha umbes 1000 meest, sealhulgas 28. novembril Narva all kaotusi kandnud Viljandi kütipolgu koosseis.⁸⁹

Kuna tegemist oli tagalaüksusega, võeti ideaalis polku mehi, kes olid üle 32 eluaasta vanad.⁹⁰ Sellekohane päevakäsk ilmus alles 19. jaanuaril, kui staap oli juba Pihkvasse kolinud. Palganimekirjade andmetel jäi umbes pool isikukoosseisust sellest vanusenõudest allapoole. eesti kommunistlikesse polkudesse ei olnud üldiselt võimalik mehi eriti valida, kuna mobiliseerimine osutus keerukaks, see hilines ka varustuse puudumise tõttu, lisaks kanti taganemisel jaanuaris hulgaliselt võitlejaid. Varustuse ja relvastuse puudumine tingis olukorra, kus vastsetel punaväelastel tuli polguga liitumisel oma relv kaasa võtta.⁹¹ Probleem tekkis aga sellest, et punaväelased võtsid kaasa oma revolvruid, mis oli reasõduritele keelatud.⁹²

Polgu isikkoosseisu puhul tekib küsimus, kas üksus formeeriti neist meestest, kes olid 1918. aastal Venemaale läinud ja seal Punaarmeesse värvatud või olid vastsed polguga liitunud Saksa okupatsiooni ajal Eestis viibinud? Sellest saaks tuletada, kui palju leidis polku astumiseks 1918. aasta detsembris kohalikku initsiatiivi. Paraku ei sisalda pataljoni ja roodude nimekirjad selle kohta piisavalt informatsiooni, et küsimusele üheselt vastata. Nii elukoht kui eelnev teenistuskogemus ei ole kajastatud ühtlaselt. Ka registreerimislehti pole koostatud ilmselt kõigi polguga liitunute kohta või ei ole need lihtsalt säilinud. Juba polgu formeerimisel kurdeti, et on palju punaväelasi, kelle kohta pole dokumente.⁹³ Pole teada, kui palju punaväelasi määrati Eesti revolutsioonilisse kaitsepolku teistest kütipolkudest 1918. aasta detsembris. Selliselt saab koosseisu analüüsida vaid osaliselt.

⁸⁸ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule. – RA.ERAF.28.3.578, L. 24.

⁸⁹ Ojalo, *Punakütid. Eesti punakaartlaste ja punaste kütide sõjatee 1917-1920*, 68.

⁹⁰ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu päevakäsk, 19.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 41.

⁹¹ Voka töörahva nõukogu koosolekuprotokoll, 24.12.1918. – RA.ERAF.28.3.589, L. 1.

⁹² Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 3.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 19.

⁹³ Karl Sammeli kiri sõjavangide registreerimise büroosse, 1919. – RA.ERAF.28.3.601, L. 14.

Narva piirikaitse registreerimislehed pärinevad enne 26. detsembrist, kui polk ei olnud veel lõplikult formeeritud. Selleks hetkeks ei olnud E.T.K. territooriumil alustatud ka mobiliseerimisega, mistõttu liituti vabatahtlikult. Piirikaitsest astus 1918. aasta detsembri esimesel poolel vähemalt 166 inimest, kes enamjaolt pärinesid Narvast või selle ümbrusest. Peamiselt oli tegemist Kreenholmi vabrikutöölisega või mõisamoonakatega eelkõige Narva lähedastest Lilienbachi mõisast. Liitunute hulgas oli ka mitmeid eestlastest Petrogradi vabrikutöölisi. Real juhtudel on Venemaalt tulnute lehtedel märges, et nad on olnud varasemalt Eestist välja saadetud, enamasti 1905. aasta sündmuste tõttu. Polgus oli mitmeid I maailmasõjas võidelnud punaväelasi, kellest aga mitte keegi ei olnud varasemalt osalenud mõnes eesti kommunistlikus üksuses ja mitte kellelgi ei olnud ette näidata ka varasemat parteilist tegevust. Küll võib parteiliikmeid leida soovitajate seast.⁹⁴ Jaanuari registreerimislehtedel, mida on 43, on samuti enamus liitujatest töölisel ja mõisamoonakad Narvast või selle ümbrusest. Tasub märkimist, et I pataljoni liitus ka 13 naisterahvast, kes määrati kirjutajateks.⁹⁵

II pataljoni puhul kordub sarnane muster. Enamik punaväelasi on pärit Tartu, Narva ja Rakvere lähistelt, mitmed neist on läbi käinud I maailmasõjast. II pataljoni puhul tuleb aga tähele panna, et erinevalt I pataljonist on 113 punaväelase registreerimislehed ebaproportsionaalselt olemas nii detsembrist, jaanuarist kui veebruarist. Nende hulgas on 1919. aasta jaanuaris Eestis mobiliseeritud. Samasse perioodi jääb ka polgu tegevuse sisse seadmine Pihkvas, mistõttu on võimalik, et polk täienes sealsete kohalike eestlastega ning eesti kütivägedest saadetutega.⁹⁶

Ka III pataljoni kohta on registreerimislehti erinevatest kuudest. Selle pataljoni koosseisu juures jääb silma, et 82 polku registreeritud punaväelast on pärit peamiselt Tartu ja Võru, mõned ka Tallinna ümbrusest. III pataljoni eripäraks on kindlasti see, et polguga liitus ridamisi kommunistliku partei liikmeid. Varasemalt I maailmasõjas osalenud punaväelastest tasub eraldi märkimist Narvast pärit Vasili Karpov, kes teenis 1. Kaukaasia polgus ülemleitnandina. Ta on ainsaks ohvitserina teeninud isikuks, kes omas kogemust kõrgemal tasandil, kuid juhtivatele positsioonidele teda polgus siiski ei edutatud.⁹⁷

⁹⁴ Revolutsioonilise piirikaitse Narva osakonna registreerimistoimikud. – RA.ERAF.28.3.615;616.

⁹⁵ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu I pataljoni nimekirj, 11.01.1919. – RA.ERAF.28.3.586, L. 3-6p.

⁹⁶ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu II pataljoni registreerimislehed. – RA.ERAF.28.3.592;593;594;595.

⁹⁷ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu III pataljoni registreerimislehed. – RA.ERAF.28.3.595.

IV pataljoni andmed pärinevad vaid jaanuarist, mil registreeriti 103 punaväelast. Sealsed punaväelased olid pärit maa piirkondadest (paljud Roela või Lilienbachi mõisast) või oli tegu endiste sõjavangidega..⁹⁸

Nagu selgub, oli enamus punaväelasi pärit Narva, Tartu ja Võru piirkonnast, kellel puudus varasem sõjaline kogemus. Samas on 13. jaanuarist 1919 säilinud II pataljoni II roodu nimekiri, milles on detailselt (tegu on ainsa sedavõrd põhjaliku nimekirjaga) kirjeldatud isiku varasemat teenistust. Sellest selgub, et 191 punaväelasest 164 olid läbi teinud I maailmasõja või osalenud mõnes Punaarmee üksuses, sealhulgas eesti kütivägedes. Enamus neist olid teenistusse võetud 1914. ja 1915. aastal.⁹⁹ Millest võiks järeldada, et kuigi registreerimislehtede järgi oli sõjakogemus olemas umbes veerandil polgu punaväelastest võib I maailmasõjas osalenute arv siiski kordades suurem olla.

2.4. Polgu komandöride taust

Polgu reasõdurite kohta käiv informatsioon on reeglina vähene, katkendlik ja vastuoluline, mõneti rohkem on teada polgukomandöri Karl Sammeli ja pataljonikomandöride kohta. Mati Kröönström on välja toonud, et Punaarmee allüksuste (pataljon, rood, eskadron) ülemad jäid nii sõjakogemuselt kui ka sõjaliselt hariduselt alla Eesti Rahvaväe juhtidele, mis oli tingitud Eesti rahvusväeosade loomisest tsaariarmee koosseisus 1917. aastal.¹⁰⁰ Sõjaliseks väljaõppeks korraldas E.T.K. Sõjaväevalitsus eesti kütipolkude komandöridele vastavaid kursusi. Eesti revolutsioonilisest kaitsepolgust määrati kursusele kümme punaväelast,¹⁰¹ mis katkesid sõjategevuse tõttu. Pataljonikomandöride juhtimisalane väljaõpe oli samuti puudulik. Kuidas pataljonikomandöre ametisse määrati jääb paljuski selgusetuks. Kindlasti võeti siin arvesse kaht olulist tegurit, varasemat sõjalist kogemust ning kuulumist kommunistlikusse parteisse. E.T.K. Sõjaväevalitsus määras ametisse vaid polgukomandör Karl Sammeli.

Komandöridest oli suurima kogemuste pagasiga kindlasti polku juhtinud Karl Sammel, kellel oli nii parteilist staaži kui ka sõjakogemust. Ta oli töölisliikumises tegev juba 1905. aastast, mil otsustas astuda Sotsialistide-Revolutsionääride parteisse. 1915. aasta mobiliseerituna tegi ta läbi I maailmasõja, kus tõusis vanemallohvitseriks. Eesti rahvusväeosade loomisel 1917. aastal

⁹⁸ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu IV pataljoni registreerimislehed. – RA.ERAF.28.3.596.

⁹⁹ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu II pataljoni II roodu nimekiri. – RA.ERAF.28.3.587.

¹⁰⁰ Kröönström, „Punaarmee üksuste juhtivkoosseis Eesti Vabadussõjas 1918-1920“, 1707.

¹⁰¹ *Eesti Tööraha Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik*, 65.

määrati K. Sammel teenima Tartusse 174. polku. Seal valiti ta Tartu Tööliste ja Soldatite saadikute nõukogusse. Koheselt saadeti ta ka Tartu garnisoni esindajana Tallinnasse. Oktoobripöörde ajal asus Sammel toetama enamlasti vasakesseeride leeris ning ta valiti Eestimaa Sõja-Revolutsioonikomiteesse. Saksa vägede pealetungil põgenes ta Venemaale, kus Sotsialistide-Revolutsionääride Partei Keskkomitee käsul Omskisse saadeti. Seal valiti ta Akmolinski¹⁰² täidesaatvasse komiteesse ning asus juhtima selle justiitsosakonda. Tšehhoslovakkia korpuse sõjategevuse¹⁰³ tõttu taganesid sealsed revolutsioonimeelsed valitsusasutused esialgu Jekaterinburgi, seejärel Permi. Seal otsustas Sammel vasakesseeride mässukatse tõttu liituda Venemaa Kommunistliku (enamlaste) Parteiga. 1918. aasta sügisel sõitis ta Jamburgi, kus sai formeerimisel oleva Viljandi kütipolgu I pataljoni roodukomandöriks, ühtlasi määrati ta pataljoni parteiorganisatsiooni esimeheks. Novembrikuisest pealetungist Eestile Sammel osa ei võtnud, sest oli VK(e)P Jamburgi organisatsiooni otsusega määratud Jamburgi piirirajooni sõjakomissariks. Koheselt pärast seda määrati ta aga E.T.K. Nõukogu käsutusse. Sammeli esmaseks ülesandeks oli E.T.K. ja Nõukogude Venemaa vahelise piirikaitse organiseerimine. Hiljem, alates detsembri keskpaigast määrati ta Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu komandöriks. Sellel postil teenis ta polgu laiali saatmiseni 1919. aasta juunis.¹⁰⁴ Arvestades Sammeli sõjakogemust ja osalust parteis, oli tema polgukomandöriks määramine igati mõistetav. Varasem tegevus vasakesseeride ridades ei saanud siinkohal takistuseks.

Sootuks vähem infot on leida pataljonikomandöride kohta. Partei registreerimislehed ja vastavad eluloolised kirjeldused on säilinud vaid osaliselt. Esialgu määrati detsembri lõpus Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu nelja pataljoni komandörideks Julius Lomp, Gustav Oll, Adolf Murumägi ja Karl Reek. Viimane pidi oma ametikohal olema vaid ajutiselt.¹⁰⁵

¹⁰² Linn on teinud hiljem läbi mitmeid nimemuudatusi. Tänapäeval on tuntud kui Astana, kuid 23. märtsil 2019 sai linn uueks nimeks Nur-Sultan.

¹⁰³ Tšehhoslovakkia leegion moodustati I maailmasõja ajal tsaariarmee koosseisus. Enamlaste võimuletulekuga planeeriti üksus läbi Venemaa Vladivostokki viia, et sealt edasi Prantsusmaale liikuda. Eesmärk oli jätkata sõda liidus *Entente*'ga. Üksust läbi Siberi transportides tekkis 1918. aasta mais konflikt leegioni desarmeerimise tõttu, mis viis sõjalise kokkupõrkeni enamlastega. Tihti on seda sündmust käsitletud kui Vene kodusõja algust.

¹⁰⁴ Kommunist Karl Sammeli elulooline kirjeldus, 24.02.1919. – RA.ERAF.28.4.14, L. 6.

Karl Sammel tegutses edasi 1919. aasta juunis Eesti revolutsioonilisest kaitsepolgust ja Tagavara polgust moodustatud Tagavara pataljoni komandörina.

¹⁰⁵ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 5.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 22.

Vähe on teada Lombi ja K. Reegi tegevuse kohta. Kui Lomp oli eelnevalt kommunistliku partei liige,¹⁰⁶ siis Reek oli komandöridest ainus, kes esmastest komandöridest parteisse ei kuulunud. Pole teada ka tema varasemad seosed töölisliikumisega. K. Reek teenis tsaariarmees alates 1910. aastast.

Gustav Olli puhul pole teada, kas ta osales I maailmasõjas või mitte, parteiga liitus ta 1917. aasta suvel. Pärast Oktoobripööret liitus Oll Punakaartiga, tegeldes esmalt mõisate rekvireerimisega. Alates 1918. aastast oli ta tegev raudteed üle võtvates Punakaardi üksustes, millistes tegutses kuni Saksa okupatsiooni alguseni. Seejärel põgenes ta koos teiste kommunistidega Petrogradi ning asus sealse raudteeüksuse teenistusse. Peagi valiti ta üksuse esindajana Jamburgi. Eelnevatest kogemustest tulenevalt määrati ta 1918. aasta detsembris moodustama raudteekaitset, millest kujunes kaitsepolgu II pataljon.¹⁰⁷

Adolf Murumägi oli tsaariarmees teeninud alates 1911. aastast. Ta võttis punaste poolel osa Soome kodusõjast, teenides Viiburi linnuses paiknevas telegrafistide roodus. Pärast kaotusi põgenes Venemaale, kus esialgu võitles Tallinna kütipataljoni koosseisus Uurali rindel. Konflikti tõttu pataljonikomandöri Jakob Palvadrega astus ta pataljonist välja ning asus tšekistina tegutsema Permis. Sealt naases ta Eestisse 15. detsembril ehk täpselt polgu formeerimise väljakuulutamise päeval.¹⁰⁸ Võimalik, et varasemast oli Murumägi tuttav Sammeliga ning nad kohtusid Permis. Murumägi Eestisse tuleku kuupäev viitab sellele, et ta kutsuti komandöri ametikohale.

Pataljonide komandörid hakkasid vahetuma pärast seda kui punaväelasi jaanuari keskel pärast Eestist taganemist teistesse üksustesse ümber määrama hakati. Siis määrati I pataljoni komandöriks Arnold Karden ja II pataljoni omaks Mart Laius.¹⁰⁹ Karden astus parteisse vahetult enne pataljonikomandöriks määramist 1919. aasta veebruaris. Nagu Karl Reegi, nii omas ka Kardeni puhul tähendust tema varasem osalus sõjaväeteenistusest, kuhu ta oli asunud 1913. aastal.¹¹⁰ Laius oli parteiga seotud alates 1905. aastast, ta oli VK(e)P Tallinna organisatsiooni liige. Samas puudus Laiusel igasugune sõjaväeline kogemus, mille tõttu ta

¹⁰⁶ Parteioorganisatsiooni koosolekuprotokoll, 27.12.1918. – RA.ERAF.28.3.617, L. 2. Julius Lombi kommunistliku partei liikmeks registreerimislehti pole säilinud

¹⁰⁷ Kommunist Gustav Olli elulooline kirjeldus, 24.02.1919 – RA.ERAF.28.4.14, L. 26.

¹⁰⁸ Kommunist Adof Murumägi elulugu, 24.02.1919. – EA.ERAF.28.4.14, L. 13.

¹⁰⁹ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 11.02.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 70.

¹¹⁰ Kommunist Arnold Kardeni toimik. – RA.ERAF.24.2.297.

loobus pakutavast pataljonikomandöri kohast.¹¹¹ Pole välistatud, et tegu oli formaalse sammuga, kuna veebruaris määrati ta Eesti kütidiviisi komissariks. Pataljonikomandöriks määrati seejärel Johannes Allik, kes oli varasemalt olnud I pataljoni komandöri abiks.¹¹² Allik oli nagu polgukomandör Karl Sammelgi varasemalt esseeide partei liige. Polgu parteiorganisatsiooni nimekirjas on märge, et ta liitus kommunistidega 1917. aasta detsembris, mis ei saa aga tõene olla kuna ta valiti 1917. aasta augustis Bekkeri laevatehase esseeide fraktsiooni poolt Tallinna Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogusse. Pärast Oktoobripöört sai temast Eestimaa Sõja-Revolutsioonikomitee liige, 1918. aasta alguses oli ta kaks kuud Eestimaa sõjatribunali liige. Kuna Allik ei suutnud sakslaste pealetungil Petrogradi sõita, töötas ta Saksa okupatsiooni perioodil Narva vabrikus, hilisema eluloolise kirjelduse kohaselt olnud ta seal „tööliste vanem“.¹¹³ Kommunistidega liitus ta pärast Punaarmee sissetungi 1918. aasta detsembris. Andmed puuduvad Alliku I maailmasõjas osalemise kohta. Tõenäoliselt oli ka Allik varasemast tuttav Sammeliga, kuna nad mõlemad kuulusid esseeide parteisse ja Sõja-Revolutsioonikomiteesse.

Sellisel oli seitsmest pataljonikomandörist kolmel varasemast olemas sõja- ning neljal ka parteiline kogemus. Samas võis komandöriks saada ka ilma parteilise staažita piirdudes vaid sõjaväelise kogemusega. Tagalaüksusena ei olnud nende tegevus otseselt seotud lahingutest osavõtuga.

Märtsi alguses, kui tehti muutusi pataljonide struktuuris, mängiti taas ümber komandöride ametikohad. Siis määrati pataljonide komandörideks Arnold Karden ja Johannes Allik, Karl Reegist sai roodukomandör ja Adolf Murumäest polgu majandusülem. Märtsi keskel taasloodud III pataljoni etteotsa määrati August Simson, kes oli sõjaväes teeninud 1910. aastast ning parteisse astunud 1917. aasta märtsis, kohe pärast Veebruarirevolutsiooni.¹¹⁵

Kokkuvõtvalt saab tõdeda, et pataljonikomandöride määramisel sai olulisemaks pigem parteiline kuuluvus kui sõjaline kogemus. Võimalik, et komandörid omasid varasema tööliikumise kaudu omavahelisi kontakte. Siiski ei saa alatahtsustada varasema sõjas osalemise tähendust. Samas jäi enamuse pataljonikomandöride puhul vajaka sõjalisest

¹¹¹ Mart Laiuse kiri polgu parteiorganisatsioonile. – RA.ERAF.28.3.624, L. 11.

¹¹² Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule. – RA.ERAF.28.3.578, L. 86.

¹¹³ Kommunist Juhan Alliku elulooline kirjeldus, 24. veebruar 1919. – RA.ERAF.28.4.14, L. 5.

¹¹⁵ Kommunist August Simsoni elulooline kirjeldus. RA.ERAF.28.4.14, L.7.

juhtimisoskusest. Polgu juhtide ebakompetentsuse küsimused allikmaterjalides eraldi kajastamist ei leia.

3. Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsioon

3.1. Parteiorganisatsiooni ideoloogiline tegevus

Enamlik ideaal oli, et parteiorganisatsioon peab olema keskusest juhitud üksus, mis on „proletariaadi ainus relv võitluses võimu eest“.¹¹⁶ See hierarhiline süsteem pidi tagama parteisisese distsipliini algorganisatsioonist keskkomiteeni välja. Eesti parteiorganisatsioonid alustasid tegevust 1905. aastal. Kuigi sellel perioodil oldi juba aktiivsed, siis organisatsiooniline tegevus veel niivõrd mastaapseid mõõtmeid ei võtnud. Liikumine hõlmas Tallinna, Tartu ja Narva linna ning vähemal määral ka Pärnut.¹¹⁷ Kuigi enamlased jäid pärast 1905. aastat edasi tegutsema, siis uuesti algas aktiivsem parteiorganisatsiooniline tegevus pärast Veebruarirevolutsiooni 1917. aastal, kui alustati süsteemse hierarhilise parteiorganisatsiooni üles ehitamisega.¹¹⁸ Alates 1917. aasta Oktoobripöördest hakati looma kohapealseid väiksemaid võimuorganeid.¹¹⁹ VSD(b)P tegevus Eesti pinnal lõppes 1918. aastal Saksa okupatsiooni tõttu. Taas alustati Eestis parteiorganisatsioonide ülesehitamisega kommunistliku võimu kehtestamisega 1918. aasta detsembris. Selle eest vastutas VK(e)P Eesti Osakondade Keskkomitee, mis pidi organiseerima ja koordineerima E.T.K. territooriumil loodavate parteiorganisatsioonide tegevust. Parteiorganisatsioonide ülesanne oli teha ideoloogilist tööd, kaasata uusi parteiliikmeid ning kontrollida parteiliikmete sobivust kommunistlikkusse parteisse kuulumiseks.¹²⁰ Eesti kommunistlike polkude parteiorganisatsioonid allusid vähemalt esialgu ametlikult samuti VK(e)P Eesti Osakondade Keskkomiteele, kuid reaalsuses jäi sõjategevuse tõttu parteiorganisatsioonide töö sõjalistes üksustes tahaplaanile. E.T.K. Sõjaväevalitsusele alluvas Eesti revolutsioonilises kaitsepolgus loodi samuti parteiorganisatsioon, mis alustas tegevust 27. detsembril 1918.¹²¹

¹¹⁶ Archie Brown. *Kommunismi tõus ja langus*, tlk. Tõnis Värnik, (Tallinn: Varrak, AASTA), 53.

¹¹⁷ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. I. osa: (XIX sajandi 90. aastad – 1920), Toimetanud A. Panksejev, A. Liebman (Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1961), 50-65.

¹¹⁸ Samas, 207 – 231.

¹¹⁹ Samas, 257 – 269.

¹²⁰ *Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis 1917-1920. II köide*, 171-175.

¹²¹ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni esimene koosolek, 27.12.1918. – RA.ERA.28.3.617, L. 1.

Parteiorganisatsioon tegutses polgu tasandil ning jagunes esialgu omakorda neljaks algorganisatsiooniks pataljonide kaupa. Jaanuari alguses, kui isikkoosseisu oli alles komplekteerimisel, kehtestati nõue, et iga roodu asutamisel oleks esmaseks tegevuseks roodu partei algorganisatsiooni loomine.¹²² Allikmaterjal avab nende tegevust minimaalselt, mistõttu võib arvata, et roodude parteiorganisatsioonid reaalsuses tegutsema ei hakanud.

Vastavalt üksuse tasandile kehtis parteiorganisatsioonide vahel alluvushierarhia, parteiorganisatsiooni kaudu pidi toimuma suhtlus erinevate polgu allüksuste vahel.¹²³ Pataljoni algorganisatsioonidele määrati ülesandeks parteiliikmete ja liikmemaksu vastuvõtmine, ideoloogiline kasvatus, korra hoidmine ja distsipliiniküsimuste lahendamine.¹²⁴ Kehtestati nõue, et pataljonide algorganisatsioonide esindajad peavad käima iga kahe päeva tagant staabis polgu parteiorganisatsiooni juures.¹²⁵ Seda nõuet ei olnud võimalik täita alates hetkest, kui polgu allüksused Eestist taganema asusid. Hiljem ei olnud Luugas asuvatel üksustel võimalik Pihkvas organiseeritaval parteitööl osaleda.

Üldjoontes ei pidanud parteiorganisatsioonid enda tööd eesti kommunistlikes üksustes eriti edukaks. Parteiorganisatsioonide juhtimise eest vastutav VK(e)P Eesti Osakondade Keskkomitee käest võeti 1919. aprillis ära Eesti parteiorganisatsioonide juhtimise õigus, kuna „tööraha revolutsioon oli valge väe tagalas ajutiselt lüüa saanud“. Alates kevadest hakkasid Eesti parteiorganisatsioonid Luuga parteikonverentsil vastu võetud põhikirja kohaselt alluma kohalikele VK(e)P parteikomiteedele, mitte enam Eesti Osakondade Keskkomiteele.¹²⁶ Jaan Anvelt initsiatiivil oli moodustamisel Venemaa Büroo, mis pidi hakkama ette valmistama pörandaalust tööd Eestis, millele seisis vastu Jakob Palvadre, kes nõudis Eesti Osakondade Keskkomitee senise tegevuse jätkumist. Ideoloogiline juhtimine takerdus eesti kommunistide omavaheliste konfliktide tulemusel,¹²⁷ mistõttu puudus edaspidi Eesti kütidiviisis parteiorganisatsioonide tegevust koordineeriv jõud.

Veelgi enam mõjutas parteiorganisatsioonide tegevust sõja kulg. 12.-14. juunil 1919 Staraja Russas toimunud Eesti sõjaväeosade teisel konverentsil anti mõista, et sõjategevuse tõttu on

¹²² Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu päevakäsk, 6.01.1919. – RA.ERAF.28.3.528, L. 24p.

¹²³ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 6.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 24.

¹²⁴ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu pataljonide algorganisatsioonide ülesanded. – RA.ERAF.28.3.619, L. 1.

¹²⁵ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni esimene koosolek, 27.12.1918. – RA.ERAF.28.3.617, L. 1.

¹²⁶ Peterson, *Eesti Tööraha Kommuun. (Lühike ülevaade)*, 112-115.

¹²⁷ Kuuli, *Fontanka ja Moika vahel*, 21.

eesliinil koosolekute pidamine raskendatud ja sellest tulenevalt oli ideoloogiline kasvatustöö nõrk. Polgud pidid tegelema igapäevase toimetulekuga. Oma roll oli diviisis valitseval moraalil, millele mõjusid halvavalt pidevad deserteerimised. Eriti rängalt mõjus diviisikomandöri Leonhard Ritti üle jooksmine Eesti Rahvaväe poolele mais 1919.¹²⁸

Erinevalt teistest eesti kommunistlikest üksustest toimusid Eesti revolutsioonilises kaitsepolgus 1919. aasta esimesel poolel koosolekud pidevalt kolm kuni viis korda kuus. Seda nii polgu parteiliikmetele mõeldud kinniste koosolekute kui ka kogu isikkoosseisule mõeldud avatud koosolekutena. Veebruarikuise statistika järgi osales koosolekutel kuni 31 parteiliiget. Osalejate arv parteiliikmete seas kahanes aga aprillikuuks 20 parteiliikmeni, mis oli alla poole kogu parteiorganisatsiooni koosseisust. Põhjuseks oli see, et I pataljon oli määratud teenima Luugasse, mistõttu ei olnud võimalik selle pataljoni liikmetel koosolekutest osa võtta. Aprillist on aga teada, et koosolekutel võtsid osa ka parteitud punaväelased, mistõttu koos kommunistlikusse parteisse kuuluvate punaväelastega osales avatud koosolekutel üle 50 punaväelase.¹³⁰

Alates 27. detsembrist 1918 kuni 9. jaanuarini 1919 käis polgu parteiorganisatsioon koos viiel korral, kuigi see ei jõudnud enne Narvast taganemist veel korralikult tegutsema hakata. Nende koosolekutel kinnitati pataljonide alorganisatsioonid, polgu sümboolika ning tegeldi jooksvate küsimustega – sellega esialgu ka nende ettevõtmine piirdus. Uuesti alustati koosolekutega jaanuari lõpus ning need peeti kuni mai alguseni. Seejärel koosolekute pidamine lõpetati, mitmed üksused kaasati rindetegevusse, kus ei olnud koosolekute pidamine enam võimalik.

Parteiorganisatsioon kui ka alorganisatsioon tegelesid eripalgeliste küsimustega. Paljud probleemid kujutasid endast polgu igapäevaelu, kultuurialast tegevust ning olmeküsimusi. Parteiorganisatsiooni peamiseks ülesandeks jäi siiski ideoloogiline tegevus, mis seisnes uute parteiliikmete vastuvõtmises, ideoloogilises kasvatamises ja punaarmeeelaste kontrollimises.

Et polgusisest ideoloogilist tööd teha, hakati välja koolitama agitaatoreid selleks ette nähtud spetsiaalsetel kursustel.¹³¹ Kursustest osavõtt oli kohustuslik kõigile parteiliikmetele, vastasel

¹²⁸ Eesti sõjaväeosade teine konverents, 12.-14.06.1919. – RA.ERAF.28.1.521, L. 28-40.

¹³⁰ Parteiorganisatsiooni aruanne, 1.-16.04.1919. – RA.ERAF.28.3.624, L. 47.

¹³¹ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni protokoll, 21.02.1919. – RA.ERAF.28.3.617, L. 11.

korral ootas neid kohtu alla minek ühes võimalusega, et isik parteist välja heidetakse.¹³² Kursuste organiseerimine algas märtsi esimesel poolel. Paralleelselt alustati ka eksamite välja töötamisega.¹³³ Märtsi keskel, kui Punaarmee saatis Lõuna-Eestis taas teatav edu, tekkis lootus, et peagi suudetakse Eestis varasema tegevusega jätkata ning seetõttu hakati planeerima ideoloogilist kihutustööd, seda eriti nende kaitseväelaste hulgas, kes olid Eesti Rahvaväe poolt üle tulnud.¹³⁴

Eesti revolutsioonilises kaitsepolgus oli parteilist kasvatustööd lubatud teha pärast kursuse läbimist kaheksal parteiliikmel, kelleks olid Karl Sammel, August Simson, Johannes Allik, Roman Pettai, Valter Peilbaum, Karl Kreitsvald, Ado Leppik ja Johannes Paabo. Enamik neist teenis polgus kõrgematel kohtadel.¹³⁵ Ainult Kreitsvald ja Leppik olid reasõdurid. Nimetatud kaheksast agitaatorist kuus olid kommunistlikusse parteisse astunud enne pealetungi Eestisse 1918. aastal. Allik ja Pettai liitusid parteiga hiljem. Nagu polgukomandör K. Sammel, nii oli ka J. Allik olnud varasemalt vasakesseer. Kommunistliku parteiga liitus Allik 10. detsembril 1918. Kuigi Pettai liitus parteiga alles 22. märtsil 1919, oli temal varasemast ette näidata osavõtt töölisliikumisest alates 1905. aastast. Pettai agitaatoriks määramisel sai arvatavasti otsustavaks tema kooliõpetaja amet ja selles töös omandatud oskused.¹³⁶

Enamliku ideoloogia kohaselt pidi partei koosnema elukutselistest revolutsionääridest, kes suudaksid teoreetiliste teadmistega seista tööliklassi huvide eest ning aidata kukutada kapitalistlikku korda.¹³⁷ Mitte kõigil ei olnud võimalik saada kommunistliku partei liikmeks. Parteiliikme kandidaat võis end üles seade koos vajalike soovitajatega.¹³⁸ Sama nõue kehtis ka Eesti revolutsioonilises kaitsepolgus. Ideaalis oleks kandidaadid pidanud üles seadma pataljoni alorganisatsioon kuna parteisse vastuvõtmine oli polgu parteiorganisatsiooni pärusmaa. Tegelikkuses jääb üsna selgusetuks kuidas võimalikud kandidaadid välja selgitati ning milline oli vastuvõtmise kord polgu ja allüksuste vahel. Kandidaate seati üles nii pataljoni alorganisatsioonide kui polgu parteiorganisatsiooni koosolekutel, kus teised parteiliikmed

¹³² Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni protokoll, 7.03.1919. – RA.ERAF.28.3.617, L. 14.

¹³³ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni protokoll, 7.03.1919. – RA.ERAF.28.3.617, L. 14.

¹³⁴ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni protokoll, 15.03.1919. – RA.ERAF.28.3.617, L. 17.

¹³⁵ Lisa 1.

¹³⁶ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu organisaator-agitaatorite nimekiri. – RA.ERAF.28.3.620, L. 12p-13. Roman Pettai puhul luges tõsiasi, et ta oli töölisliikumisega kui ka VSDTP seotud olnud juba 1905. aastast.

¹³⁷ Brown, *Kommunismi tõus ja langus*, 51.

¹³⁸ *Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis 1917-1920. II köide*, 171-175.

valitavale kandidaadile oma hääle said anda. Mittevalituks osutunud punaväelased jäid edasi kandidaatideks.

Parteiliikme staatus võimaldas polgus kõrgemale ametikohale edasiliikumise, seega avas liikmelisus edasisi perspektiive. Parteiorganisatsiooni kuulus peaaegu kogu staabikoosseis (v.a. mõned kirjutajad), pataljonikomandörid, mõned väiksemate allüksuste komandörid ning kindlate ametikohtade esindajad tööroodudes (rätsep, pagar).¹³⁹ Polgu majandusosakonna juhataja Rihart Lullu on parteisse astumise soovina nimetanud just hilisema sõjaväelise karjääri tegemise soovi.¹⁴⁰

Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiliikmete esialgne arv ei ole teada. Ühest varasemast, arvatavasti jaanuari algusest pärit II pataljoni aruandest selgub, et sellel hetkel kuulus pataljoni algorganisatsiooni 60 liiget.¹⁴¹ 1919. aasta veebruaris, kui polgu isikkoosseis rohkem kui kaks korda vähenes, oli Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsioonis vähemalt 53 liiget, mis aga polkudevahelise edasise isikkoosseisu muutuste tõttu aprilliks 44 liikmeni kahanes.¹⁴² Enne 16. aprilli võeti polgus kommunistlikusse parteisse vastu kümme punaväelast. Tegemist on komandöride ja kirjutajate ametikoha täitjatega. Selle aja jooksul võeti vastu ka kaks reameest. 16. aprilliks oli parteiorganisatsioonis kokku 44 punaväelast, kellest 34 olid kommunistliku parteiga liitunud eelnevalt, 1917. ja 1918. aastal.¹⁴³ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu puhul on märkimisväärne, et kuigi mõned parteiliikmed olid tegevad olnud Tallinna kütipolgus (pataljonis) ning sõdinud 1918. aasta suvel Uuralites, jäi enamus liikmetest Saksa okupatsiooni ajal Eestisse ega põgenenud Venemaale või tegutses Petrogradi vabrikutes ning raudteekaitses.¹⁴⁴

Suuremal arvul võeti parteisse liikmeid vastu aprillis, kui toimusid parteiliikmete ja parteikandidaatide eksamineerimised. 16. aprilliks oli polgus 33 parteikandidaati,¹⁴⁵ neid registreeriti detsembrist märtsini, seega enne kui polgus algas süstemaatiline ideoloogiline

¹³⁹ Lisa 1.

¹⁴⁰ Rihart Lullu sooviavaldus polgu parteikollektiivile, 4.02.1919. – RA.ERAF.28.3.624, L. 10.

¹⁴¹ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu II pataljoni ankeet. – RA.ERAF.28.4.8, L. 29.

¹⁴² Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiliikmete eluloolised kirjeldused, 02.1919. – RA.ERAF.28.3.4.14.

¹⁴³ Lisa 1.

¹⁴⁴ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiliikmete eluloolised kirjeldused, 02.1919. – RA.ERAF.28.4.14. Eluloolised kirjeldused pandi kirja veebruaris 1919, kuid parteiorganisatsiooni liikmete nimekiri tehti aprillis 1919. Kuna isikkoosseis polkude vahel liikus, siis veebruari ja aprilli parteiorganisatsiooni liikmeskonnad ei ole täpselt samad.

¹⁴⁵ Parteiorganisatsiooni aruanne 1. aprillist kuni 16. aprillini 1919, 16.04.1919. – RA.ERAF.28.3.624, L. 47.

kasvatustöö.¹⁴⁶ Nende kandidaatide hulka pole arvestatud I pataljoni võitlejaid, nende kandidaatide arv pole teada. 18. aprillil võeti polku vastu kaheksa uut parteiliiget, millega kasvas kaitsepolgu parteilaste arv 52 liikmeni.¹⁴⁷ Pärast seda on liikmete arv hakanud kahanema, olles ilmselt enim mõjutatud sõjategevusest.¹⁴⁸

Kuna kaitsepolk jäi esialgu otsesest lahingutegevusest eemale, oli seal tehtav ideoloogiline töö rindeüksustega võrreldes edukam. Kuigi kaitsepolgu parteilaste arv kasvas, jääb küsitavaks millist osa on selles etendanud ideoloogiline kasvatustöö. Alates märtsist ei ole enam uusi parteikandidaate kinnitatud. Siinjuures on teadmata ka Viljandi kütipolgu punaväelase Alexander Salniki juhtumi tagamaad, kes saadeti Eesti revolutsioonilisse kaitsepolku „õigeks revolutsionääriks ümberkasvatamisele“.¹⁵⁰ Jääb selgusetuks kas see on märk polgu ideoloogilisest tasemest või on tegu muude põhjustega.

Lisaks parteiliikmetele pidi parteiorganisatsioon tegelema ka mitteparteilastest punaväelastega. Oluliseks teguriks punaarmee teenimisel oli isiku sotsiaalne taust. Eriti negatiivselt suhtuti nendesse, kelle kohta selgus, et tegemist oli endise „valgega“ või „kodanlasega“. Endised valgekaartlased kuulusid parteiorganisatsiooni otsuse põhjal mahalaksmisele.¹⁵¹ Juba polgu parteiorganisatsiooni teisel koosolekul anti teada Alexander Kangrost, kes oli varasemalt kuulunud „valgekaarti“. Süüdistus tema vastu hõlmas veel kaht parteilast, kes olid Kangrot polgu ridadesse soovitanud.¹⁵² Süüdistuseks võisid alust anda ka muud tegurid, näiteks kuulumine kaupmeeste sekka. Sel põhjusel otsustati 9. jaanuaril 1919 polgu tegevusest kõrvaldada Julius Klaasen.¹⁵³ Paraku pole kummalgi juhul teada meeste lõplik saatus. Suhtumine „valgetesse“ hakkas muutuma mõne kuu pärast kui Punaarmee poolele sattus rohkem sõjavange Eesti Rahvaväest, keda hakati kaasama polgu tegevusse.

Ideoloogilise tegevusega käis kaasas punaväelaste meelsuse kontroll. Küsitav on, kuidas ideoloogilist järelevalvet täpsemalt teostati ning kui tõsiselt punaväelase poliitilisse määratlusse suhtuti. Polgu parteiorganisatsiooni materjalidest selgub, et punaväelasi kontrollisid partei

¹⁴⁶ Parteiorganisatsiooni kandidaatide nimekiri, 18.04.1919. – RA.ERAF.28.3.620, L. 16-17.

¹⁴⁷ Parteiorganisatsiooni uute parteiliikmete registreerimislehed. RA.ERA.28.3.622.

¹⁴⁸ Parteiorganisatsiooni aruanne 16. aprillist 15. maini 1919, 15.05.1919. – RA.ERAF.28.3.624, L. 63.

¹⁵⁰ Kiri polguülemale Karl Sammelile, 14.03.1919. – RA.ERAF.28.3.624, L. 29.

¹⁵¹ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 06.01.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 24.

¹⁵² Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni koosolekuprotokoll, 12.1918. – RA.ERAF.28.3.617, L. 2p.

¹⁵³ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni koosolekuprotokoll, 01.1918. – RA.ERAF.28.3.617, L. 6.

algorganisatsioonid kui ka kaasvõitlejad. Kaasvõitleja peale kaebamine oli tavapäraseks nähtuseks. Nurin Punaarmee olukorra üle andis põhjust teist „kontrevolutsionääriks“ tembeldada.¹⁵⁴

Polgu isikkoosseisu meelsusest ei ole võimalik tervikpilti anda kuna vastavad andmed on olemas ainult III pataljoni II roodu punaväelaste kohta, mis sisaldavad määratlust võitlejate poliitilise meelsuse kohta. Tegu ei ole kommunistlikusse parteisse kuulunud punaväelastega, enamusel juhtudel on nende meelsust „poliitiliselt rahuldavaks“ hinnatud, mõnel korral esineb ka näiteid „poliitiliselt valgustamata“ või „poliitiliselt kahtlasest“ võitlejatest. Paar isikut on märgitud „poliitiliselt kindlaks“.¹⁵⁵

Polgu parteiorganisatsiooni ideoloogiline töö katkes sõjategevuse tõttu, viimane koosolek toimus 5. mail.¹⁵⁶ Pärssivalt on mõjunud I pataljoni eraldatus polgu juhtivkoosseisust. Võimalik, et juhtnööre saadi ka E.T.K. Sõjaväevalitsuse kaudu, mis aga polgu parteiorganisatsiooni materjalides kajastamist ei leia.¹⁵⁸

3.2. Parteiorganisatsiooni kohtutegevus ja polgusisene distsipliin

Ideoloogilise töö kõrval oli parteiorganisatsiooni teiseks oluliseks ülesandeks igapäevase distsipliini hoidmine ning korra tagamine. Punaväelaste üleastumistega, eelkõige lihtsamate distsipliinirikkumistega, tegeles esmaselt pataljoni algorganisatsioon.. Teated tõsisematest rikkumistest nagu tegevus mustal turul, suuremad vargused ja korduvad käsu eiramised, edastati arutamiseks polgu parteiorganisatsioonile. Eriti tõsiste rikkumiste puhul anti juhtum üle veelgi kõrgemale. Esialgu edastati need Kontrevolutsiooni vastu võitlemise komisjonile. Kuna komisjoni tegevus pärast Eestist taandumist hääbus, moodustati Luugas 2. veebruaril 1919 E.T.K. Sõjaväevalitsuse juurde sõjatribunal, kuhu määrati esindajad kõigist eesti kommunistlikest kütipolkudest.¹⁵⁹ Eesti revolutsioonilist kaitsepolku esindas Valter Peilbaum.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni raport, 17.02.1919. – RA.ERAF.28.3.623, L. 12.

¹⁵⁵ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu III pataljoni II roodu kaitseväelaste poliitiline meelsus. – RA.ERAF.28.4.8, L. 26.

¹⁵⁶ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni koosolekuprotokoll, 5.05.1919. – RA.ERAF.28.3.617, L. 26.

¹⁵⁸ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni tegevuse aruanne 16. aprillist kuni 15. maini. – RA.ERAF.28.3.624, L. 63.

¹⁵⁹ E.T.K. Sõjaväevalitsuse päevakäsk, 2.02.1919. – RA.ERAF.28.3.440, L. 7.

¹⁶⁰ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni koosolekuprotokoll, 2.02.1919. – RA.ERAF.28.3.617, L. 9.

Kõige levinumaks olid süüdistused väiksemates distsipliinirikumistes nagu postilt lahkumine ja postil magama jäämine, mida lahendasid pataljonide algorganisatsioonid. Karistus nende süütegude eest oli enamjaolt rahatrahv, mis võis ulatuda kuni 50% kuus makstavast elamisrahast ehk 250 rublani. Esines ka karistuse tühistamise juhtumeid. N tühistati postil magama jäänud Karl Kask rahatrahv seoses eelseisva 1. mai tähistamisega.¹⁶¹ Kui parteitute punaväelaste puhul oli karistuseks vaid rahatrahv, siis kommunistliku partei liikmeid võis ähvardada parteist välja heitmine. August Vildekile lõppes raha peale kaartide mängimine parteist väljaheitmisega.¹⁶² Kuigi Vildek esitas hiljem parteisse tagasivõtmise palve, otsustas parteiorganisatsioon tehtud otsust mitte muuta.¹⁶³ Distsipliinirikumisi leidis ka komandöride seas, kes neile määratud ülesannetest on kõrvale proovinud hiilida, kuid antud juhtumid ei ole laiemat arutamist leidnud.¹⁶⁴

Rohkelt pandi toime vargusi. Esmajoones varastati raha, mida võeti teiste punaväelaste tagant, kuid esines ka juhtum, kus tunnimees sõjavangi paljaks varastas.¹⁶⁵ Rahavarguste juhtumid ilmestavad ka seda, millises valuutas punaväelastele palk maksti. Võitleja kuuraha, esialgu 500 rubla, hiljem 350 rubla, maksti kombineeritult välja erinevates valuutades. Läbi käivad nn kerenski rubla ("*kerenka*"), tsaariaegne rubla kui „saksa raha“ (idamark).¹⁶⁶ Kuidas summasid kombineeriti, jääb selgusetuks.

Isekeskis organiseeriti ka mitmesugust müügitegevust. Mustal turul müüdi tubakat, riideid ning toitu. Tegu on kogu läänereindele omase nähtuse ning probleemiga.¹⁶⁷ Kaitseväelasele Hans Tulpile otsustati 20. veebruaril teha 15% ulatuses rahatrahvi turul paberosside müütmise eest. Oma tegevuse põhjenduseks tõi ta välja, et oli teisele kaitseväelasele 14 rubla võlgu, mistõttu tuli raha saamiseks paberossid maha müüa. See seletus ei osutunud piisavaks, mees tabati otse

¹⁶¹ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 1.05.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 156p.

¹⁶² Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni koosolekuprotokoll, 13.03.1919. – RA.ERAF.28.3.617, L. 16.

¹⁶³ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni koosolekuprotokoll, 20.03.1919. – RA.ERAF.28.3.617, L. 18.

¹⁶⁴ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni koosolekuprotokoll, 6.01.1919. – RA.ERAF.28.3.617, L. 4p.

¹⁶⁵ Süüdistus Paul Virvingi kohta, 04.1919. – RA.ERAF.28.3.623, L. 23.

¹⁶⁶ Protokoll varguse kohta. – RA.ERAF.28.3.623, L. 20.

¹⁶⁷ Sarnane olukord valitses mitmel pool läänereinidel. Musta turu toimimist Riias on oma mälestustes avanud Lätis elanud George Popoff.

George Popoff, *The City of the Red Plague. Soviet Rule in a Baltic Town*, (London: George Allen & Unwin LTD, 2018; 1932), 124-128.

teolt.¹⁶⁸ Kuna taolised juhtumid olid sagedased, anti kogu Petrogradi sõjaväeringkonnas välja käsk, mis ähvardas üleastujate nimed ajalehtedes avalikult teatavaks teha ja neile kohtus „kõige valjum“ karistus määrata.¹⁶⁹ Pole tajutav et antud käsk oleks Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule mõju avaldanud, üleastumised jätkusid endisel moel. 6. aprillil määrati rahatrahv 17-aastasele Karl Makojevile, kuna noor punaväelane oli otsustanud turul maha müüa pesu, mis talle oli just komandöri poolt antud. Kuigi tegu oli alaealisegai, määrati Makojevile trahv 50% ulatuses, mis kahe kuu jooksul elamisrahast maha arvestati.¹⁷⁰ Suurema müügitegevuse tuvastamisel määrati karmimaid karistusi. 21. mail määrati kolmeaastane sunnitöö August Kapstasele, kes oli talle väljastatud varustuse maha müünud ligi 250 rubla eest.¹⁷¹

Raskemate distsipliinirikumiste eest ähvardas polgu koosseisust välja viskamine. Näiteks on jaanuaris 1919 allumatuse eest välja heidetud Hans Hansman ja Gotthlieb Tanne. Hansmanile määrati ka rahatrahv.¹⁷² Mehed pöördusid süüasja ülevaatamiseks parteiorganisatsiooni poole, kuid nende osas jäi varasem otsus kehtima, lisaks määrati trahv ka Tannele.¹⁷³ Polgu nimekirjast aga pärast jaanuari kedagi niisama ei kustutatud.

Karmimaks karistuseks oli mahalaskmine. Selle kohta leiab allikmaterjalist ühe näite. I pataljoni kaitseväelane Friedrich Vahtra, kelle tööülesandeks oli piirivalve, tegeles piiripunktis dokumentide võltsimise ja altkäemaksu võtmisega, mille eest ta esmalt kaheks aastaks sunnitööle määrati. Kuna tegemist oli raske kuriteoga, ei olnud karistuse määramine mitte polgu parteiorganisatsiooni otsustada, vaid Eesti kontrrevolutsiooni vastu võitlemise komisjoni pädevuses. Selliselt anti Vahtra juhtume edasiseks uurimiseks üle Kontrrevolutsiooniga võitlemise osakonnale, kust pärineb teade, et isiku kohta kogutakse polgus täiendavat infot, mille olemasolu tähendanuks Vahtrale mahalaskmist.¹⁷⁴ Pole teada, kuidas antud juhtum lõppes.

Parteiorganisatsioon ei kasutanud distsipliini hoidmiseks ainult karistamist, omavahelist suhtlust on üritatud hoida korrektse ja viisakana. Näiteks häiris polgu juhtkonda see, et allüksuste juhtidel kujunes tavaliseks fraasiks konfliktides alluvatega kasutada väljendit „kuul

¹⁶⁸ Protokoll Hans Tulpi tegevuse üle. – RA.ERAF.28.3.623, L. 16.

¹⁶⁹ Päevakäsk Eesti revolutsioonilisele kaitsepolgule, 26.03.1919. – RA.ERAF.28.3.578, L. 124p.

¹⁷⁰ Protokoll Karl Makojevi tegevuse üle, 16.04.1919. – RA.ERAF.28.3.623, L. 29.

¹⁷¹ Protokoll August Kapstase tegevuse üle, 21.05.1919. – RA.ERAF.28.3.623, L. 32.

¹⁷² Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni protokoll, 20.03.1919. – RA.ERAF.28.3.617, L. 18p.

¹⁷³ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni protokoll, 22.03.1919. – RA.ERAF.28.3.617, L. 19.

¹⁷⁴ Süüdistus Friedrich Vahtra kohta, 01.1919. – RA.ERAF.28.3.623, L. 3.

pähe“, mis tähendas tribunaliga ähvardamist.¹⁷⁵ Eriti paistis oma väljaütlemiste poolest silma kaitseväelane Kristjan Eessaja, keda ähvardati ebasünda keelekasutuse pärast partei kohtu alla andmisega.¹⁷⁶

Kuigi eesti kommunistlikes polkudes oli distsipliin üldjuhul madal, on Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu puhul tajutavad parema korra kehtestamise püüdlused, mis avaldub parteiorganisatsiooni ja selle algorganisatsioonide tegevuse kaudu.

¹⁷⁵ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni protokoll, 9.02.1919. – RA.ERAF.28.3.617, L. 10.

¹⁷⁶ Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni protokoll, 7.02.1919. – RA.ERAF.28.3.617, L. 14p.

Kokkuvõte

Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu tegevus, mis osutus võrdlemisi lühikeseks, jäi kaasaegsetele sõjakeerises peaaegu märkamatuks. Polgu roll Eestist taganedes jäi üsna marginaalseks, samas toimis polk Punaarmee üksusele kohaselt koos vastava parteiorganisatsiooniga, mis enamlaste arusaamade kohaselt sõjalise üksuse tegevuses määravat tähtsust omama pidi.

Uurimistöös selgitati välja polgu koosseisu kuulunute suurusjärgud, mis oli 1919. aasta jaanuari alguses 900 – 1000 punaväelast ning kahanes hiljem Eestist taandudes 350-400 punaväelaseni. Pärast ümberformeerimist suunati polgu võitlejad Tagavara polku ja Võru kütipolku, veebruari lõpus loodud Eesti kütidiviisi staapi ning kaotusi kandnud Tallinna kütipolku. Üle 400 punaväelase deserteerus.

Enamus Eesti revolutsioonilise kaitsepolguga liitunudest olid pärit Narva, Tartu, Võru ja Petrogradi linnadest. Maapiirkondadest tulnud inimesed olid enamjaolt mõisamoonakad, suurem osa neist pärinesid Narva lähedal asuvast Lilienbachi mõisast. Olemasolev andmestik ei võimalda välja selgitada palju neist punaväelastest oli Saksa okupatsiooni ajal viibinud Venemaal ning milline oli mobiliseeritute ja vabatahtlike osakaal. Informatsioon on vastuoluline ka punaväelaste varasema sõjas osalemise osas. Kui registreerimislehtede andmetel oli umbes veerand polguga liitunudest osalenud I maailmasõjas, siis tegelikkuses võis see arv kordades suurem olla. Analüüsides polgu komandöride tegevust ning tausta, sai selgeks ametikohtadele määramisel osutus varasem seotus parteiga sõjalisest kogemusest olulisemaks. Isiku poliitilisse minevikku on suhtunud vastandlikult, näiteks ei saanud varasem kuulumine vasakesseeride parteisse komandöri ametikohale määramisel takistuseks, teisalt võis probleemseks osutada isiku ebasobilik sotsiaalne taust, mis ei ühildunud arusaamaga punaarmeeelastest kui töölisklassi esindajast. Komandöride seas oli mitmeid eelneva sõjakogemusega isikuid, kuid neist oli sõjas juhtival positsioonil olnud vaid pataljonikomandör Karl Sammel.

Polgu parteiorganisatsiooni tegevust analüüsides selgus, et ideoloogilist kasvatustööd tehti ennekõike parteiorganisatsiooni liikmeskonna suurendamise nimel. Ideoloogilise kasvatustöö, mida hakati süsteemsemalt korraldama alates 1919. aasta märtsist, jäi paljuski formaalseks, eriti pärast sõjategevuse aktiveerumist mais. Parteiorganisatsiooni ülesandeks oli punaväelaste meelsuse jälgimine, kuid selle teostus jääb paljuski selgusetuks. Samas on fikseeritav

parteiororganisatsiooni tegevus polgusisese distsipliini tagamisel, mille käigus selgitati välja mitmesuguseid üleastumisi. Distsipliinirikumised tähistasid enamasti vargusi, müügitegevust mustal turul ning kohustuste eiramist postil olles. Rikkumiste ilmnedes määrati rahatrahv, mis võis ulatuda kuurahast kuni 50 protsendi kinnipidamiseni. Raskemate rikkumiste korral ootas ees polgust välja heitmine või sunnitööle saatmine. Olemasoleva materjal heidab valgust ka juhtumile, millega võis kaasneda punaväelase surmamõistmine, kuid lõplik otsus pole teada.

Käesoleva uurimistöö jaoks töötati läbi Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu ja Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiororganisatsiooni materjalid. Edaspidistes uurimistöödes on võimalik lähtuda teistest E.T.K. allarhiividest, mis avaks sõjategevuse konteksti institutsionaalset raamistikku. Kuigi rindel tegutsevate kütipolkude kohta on Rahvusarhiivis materjali vähe, siis edasist uurimisperspektiivi eesti kommunistlike polkude puhul pakub E.T.K. Sõjaväevalitsuse allarhiivi läbi töötamine, mis avaks E.T.K. poolt läbi viidud mobilisatsiooni, väljaõpet ja varustusvooride tööd Punaarmee tagalas. Tagalaüksuste uurimisel on veel läbi töötamata Tagavara polgu materjalid, kus on säilinud samuti parteiororganisatsiooni tegevust kajastav dokumentatsioon. Kuna Tagavara polk asus Luugas, siis on võimalik, et selle üksuse materjalid avaks Eesti armee poliitosakonna tegevuse tagamaid. Edasist uurimisperspektiivi pakub veel eesti kommunistlike polkude parteiororganisatsioonide isikkoosseisud, mis avaksid laiemas kontekstis sõjalise üksuse parteilise tagamaa selgitades välja parteiliikmete varasema tegevuse töölisliikumises. Venemaal asuvad veel eesti kommunistlike kütipolkude materjalid looksid võrdlusmomendi polkude sisemises töös ja parteiororganisatsioonide tegevuses.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

- Fond 24. Keskkomitee Venemaa Büroo
Fond 25. Komiterni sektsioon Leningradis
Fond 27. Kolleksioon: EKP Ajalookomisjon
Fond 28. Eesti Tööraha Kommuun

Allikapublikatsioonid

Hartman, Hans (koostaja). Eesti Tööraha Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1958.

Perioodika

Eesti Kütiväe Teataja, 12.1918 – 01.1919.

Kirjandus

- Alexiev**, Alexander. R.; **Wimbush**, S. Enders. Ethnic Minorities in the Red Army. Boulder: Westview Press, 1988.
- Brown**, Archie. Kommunismi tõus ja langus. (tlk. Tõnis Värnik). Tallinn: Varrak, 2011.
- Eesti Vabadussõda 1918–1920. I–II. 3. trükk. Tallinn: Mats, 1996–1997.
- Engelstein**, Laura. Russia in flames : war, revolution, civil war, 1914-1921. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Figes**, Orlando. A People's Tragedy : a History of the Russian Revolution, 1891-1924. London: Jonathan Cape, 1996.
- Graf**, Mati. Parteid Eesti Vabariigis 1918-1934. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool, 2000.
- Gritskevich**, Anatoli. Zapadnõi front RSFSR. 1918–1920. Minsk: Harvest, 2009.
- Laaman**, Eduard. Eesti lahkumine Vene riigist : 1917-1920. Tallinn: Varrak, 1920.
- Laaman**, Eduard. "Eesti Tööraha Kommuuna. Ta "Iseseisvus" Ja "Separatism"", Kaitse Kodu, 42/43 (1931).
- Laaman**, Eduard. "Eesti Tööraha Kommuuna. Miks Ta Kokku Langes?", Kaitse Kodu, 43/44 (1931).
- Laaman**, Eduard. "Eesti Tööraha Kommuuna Ots. Rahvusluse Oopium", Kaitse Kodu; 44/45 (1931).

Lincoln, William Bruce. Red Victory: A History of the Russian Civil War, New York: Simon and Schuster, 1989.

Higham, Robin; **Kagan**, Frederick W. The Military History of the Soviet Union. New York: Palgrave, 2002.

Kopõtin, Igor. „Punaarmee rahvusväeosad aastatel 1918-1922“, Sõjateadlane. (Estonian Journal of Military Studies), 1 (2016), 190-215.

Krööonström, Mati. (2009). Eesti ohvitserkonna juhtivkoosseis Vabadussõjas 1918-1920. (Juhendaja Tõnu-Andrus Tannberg) Tartu Ülikool, Ajaloo ja arheoloogia instituut.

Krööonström, Mati. „Punaarmee üksuste juhtivkoosseis Eesti Vabadussõjas 1918-1920“, Akadeemia, 8 (2004), 1687-1717.

Kuuli, Olaf. Fontanka ja Moika vahel. Eesti kommunistide sisetülidest aastail 1919-1938. Tallinn: O. Kuuli, 2010.

Maamägi, Viktor. V ogne bor'bý. Krasnýe éstonskie strelki. Moskva: Mýsl', 1987.

Mawdsley, Evan. The Russian Civil War. Edinburgh: Birlinn Limited, 2017; 1987.

Minnik, Taavi. Terror ja repressioonid Eesti Vabadussõjas, magistritöö, juh. Magnus Ilmjärv. Tallinna Ülikool, Ajaloo instituut, 2011.

Ojalo, Hanno. Punakütid. Eesti punakaartlaste ja punaste küttide sõjatee 1917-1920. Tallinn: Argo, 2014.

Peterson, Peeter. Eesti Tööraha Kommuun. Lühikene ülevaade. Leningrad: Komitern, 1925.

Popoff, George. The City of the Red Plague. Soviet Rule in a Baltic Town. London: George Allen & Unwin LTD, 2018; 1932.

Rosenthal, Reigo. „Eesti Vabadussõda – kas ka kodusõda?“, Eesti ajaloost 19.-20. sajandil. Uurimusi historiograafiast, allikaõpetusest ja institutsioonidest. Koostanud Tõnu-Andrus Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiivi toimetised, 2012. 235–244.

Siilivask, Karl (peatoimetaja). Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis 1917-1920. 2. köide. Tallinn: Eesti Raamat, 1982.

Smele, Jonathan. The "Russian" Civil Wars, 1916—1926: Ten Years That Shook the World. Oxford: Oxford University Press, 2016.

Smith, Stephen Anthony. Russia in revolution : an empire in crisis, 1890 to 1928. Oxford: Oxford University Press, 2017.

Soldatenko, Valeriï. Grazhdanskaja voïna v Ukraine 1917–1920 gg. Moskva: Novõi Hronograf, 2012.

Swain, Geoffrey. „The Disillusioning of the Revolution's Praetorian Guard: The Latvian Riflemen, Summer-Autumn 1918“, Europe-Asia Studies, 4 (1999).

Taigro, Ülo. **Sillaots**, Peet. **Pähklikmägi**, August. Estonskie krasnyë strelki v stepyakh Ukrainy. Tallinn: Eesti Raamat, 1975.

Taigro, Ülo. „Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Sõjaväevalitsuse tegevusest“, Eesti Nõukogude Vabariik: 50 aastat Tööraha Kommuuni. Tallinn: Eesti Raamat, 1969. 94 – 103.

Tammela, Mari-Leen. Isikulooline perspektiiv Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloos 1920–1940, doktoritöö. (Juhendaja Aigi Rahi-Tamm). Tartu Ülikool, Ajaloo ja arheoloogia instituut, 2018.

Tipner, Johannes. Eesti töörahva relvastatud võitlus nõukogude võimu eest Kodusõja aastail. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1953.

Tipner, Johannes. Punaarmee Eesti väeosade võitlusteest (1917-1920). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1957.

Treufeldt, Jaan (toim.). Velled tapluses. Lehekülgi Maailmasojast ja Vabadussõjast. Sotsialistliku Nõukogude Vene punaväe ohvitseri-eestlase ja demokraatl. Eesti Vabariigi kaitseväe ohvitseri-eestlase ühine päevaraamat. Kuresaare: J. Treufeldt and A. Kallus, 1933.

Summary

Military Personnel and Party Organisation of Estonian Revolutionary Defense Regiment in December 1918 – June 1919.

Estonian Revolutionary Defense Regiment was a short-lived unit in the Red Army and its personnel consisted of Estonians. It was set up by the Estonian Toilers' Commune in December 1918 and its existence lasted until June 1919, the same as Estonian Toilers' Commune. It was a policing unit in the rear of the Red Army. Even if it was short-termed, it gives us a good insight about the Estonians fighting in the Red Army and the function of party organisation in a military unit.

Estonians in Soviet Army is nowadays not much researched. Most of the literature has been written in soviet times, which gives it a strong ideological aspect. We know few about the early Soviet Army inner life and we do not know much about the functions of party organisations in military units. The aim of this thesis is to understand the military personnel and the function of party organisation of this unit.

The thesis is divided into two chapters. The first chapter examines the amount of red soldiers in the regiment and its change during the retreat in January. The chapter also focuses on soldiers' and commanders' background. The aim is to find out, where those soldiers came from and what was the main factor assigning the commanders.

The second chapter explores the function of the party organisation. The accentuation is on the ideological work, how it was made and what were the results. It is also important to point out that the party organisation was responsible for the discipline in the regiment and due to that the thesis also focuses on those mechanisms.

The research revealed that at first the personnel consisted of 900 – 1000 soldiers, but with retreat in January 1919 it dropped to 350 – 400 because of the movement of the personnel between regiments and desertion. The red soldiers were mainly workers from cities like Narva, Tartu and Võru. The soldiers who came from countryside were mostly manor laborers, mostly they

came from Lilienbach manor. But there is no evidence how many soldiers were in Russia during German occupation in 1918. There is also too little information to know they been in World War I and were they joined the Red Army voluntarily or with mobilization. In choosing the commanders, the important factor was former party background. This does not mean all commanders had always been Bolsheviks, some of them were former left SRs. Of course it does not mean that military background was not important, many of commanders had been in war.

About the party organisation it was revealed that the ideological work consisted of agitation, ideological schooling and observing soldiers' attitude towards communist party. It was found out that the growth of party collective did not come from ideological work because the candidates were mostly registered before the foundation of the school of agitation. The discipline questions were solved by punishments. For minor crimes the punishment was up to 50 percent of monthly salary, which meant up to 250 rubles. All party members were thrown out when they were caught committing a discipline infringement. For bigger crimes there was possibility to get a forced labor or even a death penalty.

The abolition of regiment caused the end of the work of party organisation. The Estonian Revolutionary Defense Regiment was coalesced into the Combat Support Service Regiment and it continued as a Combat Support Service Battalion.

Lisa 1. Eesti revolutsioonilise kaitsepolgu parteiorganisatsiooni liikmed 16. aprillil 1919

Jrk	Perenimi	Eesnimi	Isanimi	Üksus	Vanus	Perekonaseis	Parteiga liitumine	Poiguga liitumine	Amet poigus/pataljonis	Vilde
1	Sammel	Karl	Peeter	Saap	32	Abielus	3.08.1918	Vabatahtlik	Poigukomandör	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
2	Juhkum	Arnold	Aleksande	Saap	23	Vallaline	11.1917	Vabatahtlik	Poigu asjaajaja	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
3	Murumägi	Adolf	Hans	Saap	28	Abielus	15.05.1917	Vabatahtlik	Poigu majandusülem	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
4	Maua	Reinhold	Jaak	Saap	24	Abielus	02.1919	Vabatahtlik	Staabikirjutaja	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
5	Väljaots	Karl	Peeter	Saap	49	Abielus	10.1917	Vabatahtlik	Sõjariistade instruktor, varustaja	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
6	Hurt	Martin	Karl	Saap	39	Abielus	01.1918	Vabatahtlik	Kassapidaja	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
7	Paabo	Johannes	Jaak	Saap	33	Abielus	06.1917	Vabatahtlik	Parteiorganisatsiooni esimees	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
8	Pettai	Roman	Adam	Saap	32	Vallaline	22.03.1919	Vabatahtlik	Majandusajaja	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
9	Vreital	Joosep	Saap	Saap	28	Abielus	03.1918	Vabatahtlik	Varahoidja	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
10	Fischer	Marie	Anton	I pataljon	23	Abielus	1916 lõpp (kustatav)	Kirjutaja		RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
11	Mausberg	Jakob	Juri	I pataljon	25	Vallaline	10.05.1917	Vabatahtlik	Partei aig.organisatsiooni esimees	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
12	Köver	Mihkel	Jüri	I pataljon	29	Abielus	1917	Reamees		RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
13	Vik	Villem	Gustav	I pataljon	34	Abielus	02.1919	Vabatahtlik	Reamees	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
14	Tahts	Johannes	Peeter	I pataljon	35	Abielus	04.1917	Vabatahtlik	Sõjariistade hoidja	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
15	Peebo	Peeter	Villem	I pataljon	25	Abielus	01.1917	Reamees	Pataljoni komandör	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
16	Karden	Arnold	Juhan	I pataljon	27	Vallaline	02.1919	Vabatahtlik	Reamees	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
17	Oll	Hans		I pataljon	24				Reamees	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
18	Ode	Karl	Hans	I pataljon					I rühma juhataja	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
19	Reek	Karl	Juhan	I pataljon	31	Abielus	02.1919		Roodukomandör	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
20	Milikon	Mihail	Jakob	I pataljon	31	Vallaline	02.1919		Reamees	RA.ERAF. 28.3.620, L.8p-9.
21	Reo	Aleksande	Jakob	I pataljon	33	Vallaline	12.08.1918	Vabatahtlik	Tõõrood	RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
22	Karimtosk	Jaak	Herndrik	I pataljon	45	Abielus	01.05.1917	Vabatahtlik	Reamees	RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
23	Metting	August	Herndrik	I pataljon	50	Abielus	04.1917	Vabatahtlik	Tõõrood	RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
24	Leppik	Johannes	Peeter	I pataljon	39	Abielus	03.1917	Vabatahtlik	Tõõrood	RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
25	Ailik	Johannes		I pataljon	34	Abielus	17.12.1917	Vabatahtlik	Pataljoni komandör	RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
26	Sander	Jüri	Aleksel	I pataljon	52	Abielus	10.12.1918	Vabatahtlik	Asjaajaja	RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
27	Pustak	Johannes		I pataljon	25	Vallaline	2.11.1918	Vabatahtlik	Roodukomandör	RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
28	Neuhaus	Vambola	Jüri	I pataljon	25	Abielus	09.1917	Vabatahtlik	Kuulijpidajakomando komandör	RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
29	Arva	Voitenar		I pataljon	28	Abielus	04.1917	Vabatahtlik	Komandöri abi	RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
30	Nurk	Karl	Andres	I pataljon	40	Abielus	4.12.1918	Vabatahtlik		RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
31	Leppik	Ado	Hans	I pataljon	40	Vallaline	11.1917	Vabatahtlik	Reamees	RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
32	Jefim	Semjon		I pataljon	36	Vallaline	10.01.1918	Vabatahtlik	Tõõrood	RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
33	Tiisvelt	Herndrik	Jüri	I pataljon	43	Abielus	10.1.1919	Vabatahtlik	Reamees	RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
34	Nenn	Johannes	Jaak	I pataljon	39	Abielus	27.12.1917	Vabatahtlik	Reamees	RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
35	Kartau	Andes	Anna	I pataljon	45	Vallaline	03.1917	Vabatahtlik	Reamees	RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
36	Romet	Oskar		I pataljon	33	Abielus	03.1918	Vabatahtlik	Reamees	RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
37	Karustel	Aleksande	Mihkel	I pataljon	48	Abielus	10.09.1918	Vabatahtlik	Reamees	RA.ERAF. 28.3.620, L.10p-11.
38	Peilbaum	Valter	Karl	I pataljon	26	Abielus	18.10.1917	Vabatahtlik	Partei aig.organisatsiooni esimees	RA.ERAF. 28.3.620, L.18p-19.
39	Kreitsvaid	Karl		I pataljon	37	Abielus	1.04.1917	Mobiliseeritud	Reamees	RA.ERAF. 28.3.620, L.18p-19.
40	Simson	August	Magnus	I pataljon	32	Abielus	03.03.1917	Vabatahtlik	Pataljoni komandör	RA.ERAF. 28.3.620, L.18p-19.
41	Vatt	Johannes	Paul	I pataljon	27	Abielus	6.09.1917	Vabatahtlik	Roodukomandöri abi	RA.ERAF. 28.3.620, L.18p-19.
42	Kukke	Villem	Jaak	I pataljon	44	Vallaline	04.1917	Vabatahtlik	Kaptenamus	RA.ERAF. 28.3.620, L.18p-19.
43	Punder	Voitenar	Jakob	I pataljon	31	Vallaline	03.1919	Vabatahtlik	Roodukomandör	RA.ERAF. 28.3.620, L.18p-19.
44	Schuman	Aksel	Heinrich	I pataljon	25	Vallaline	17.04.1919	Vabatahtlik	Kirjutaja	RA.ERAF. 28.3.620, L.18p-19.

Jrk	Vaigistatus	Parteiga liitumise koht	Väljaspool Eesti tegusimine	Endine partei või VSDTP liikmelisus	Vene armees	Punktaart	Punaarmee	Vide
1		Perm	Riia, Ukraina, Siber, Uuralid		02.11.1915	Jah	03.1918	RA.ERAF.24.2.2194.
2		Tallinn	Petrograd	Sotsialistide-Revolutsionäride Partei (1905)	1916	Jah	14.04.1918	RA.ERAF.24.2.166.
3	1918 põgenes Soomest	Vilburi	Soomes		1911			RA.ERAF.24.2.1296.
4		Polk			26.02.1915	Soomes punane	12.1918	RA.ERAF.24.2.1148.
5	1906 (6 kuud)	Tartu	Omsk, Jekaterinburg, Perm (6 kuud)		1915	Jah		RA.ERAF.24.2.3031.
6		Tartu	Siber (5 kuud)				27.01.1919	RA.ERAF.25.2.619.
7	1918 (5 kuud)	Tartu	Siber, Tobolski (4 kuud)		1917 (3 kuud)	Jah		RA.ERAF.24.2.1548.
8	1907	Polk	Plhva kubermang 4,5 aastat. Samaraa kubermang 9 kuud	Sotsiaaldemokraatlik partei (1905, fraktsioon teadmata)	1916			RA.ERAF.24.2.1679.
9								RA.ERAF.24.2.3015.
10		Narva						RA.ERAF.25.2.433.
11		Petrograd	Petrograd				1918	RA.ERAF.24.2.1154.
12		Tallinn	Venemaa (1918. märts)			1917		
13	Välja saadetud Siberisse	Tallinn	Perm (6 kuud)			Jah	11.10.1918	RA.ERAF.24.2.2947.
14	(4 kuud)				1916 (7 kuud)		3.08.1918	RA.ERAF.24.2.2468.
15			Petrogradis (2 aastat)					RA.ERAF.24.2.1635.
16		Polk	Kroonlinn (1914-1917), Saksamaa Esseni maakond (1918. 4 kuud)		1913			RA.ERAF.24.2.297.
17								
18								
19		Polk	1910 Venemaa (Otkroobipööride ajal Petrogradis)		1910	1917	17.12.1918	RA.ERAF.24.2.1980.
20		Polk					12.01.1919	RA.ERAF.24.2.1232.
21			Venemaa (8 aastat), Petrograd		1915			RA.ERAF.24.2.2033.
22		Tartu	Venemaa (4 aastat)				05.02.1919	RA.ERAF.24.2.267.
23	1906 (3 kuud)	Tallinn	Petrograd (2 aastat)		1913	1.03.1917		RA.ERAF.24.2.1198.
24		Tallinn	Petrograd (alates veebruarist 1918)					RA.ERAF.24.2.905.
25								
26		Polk		Sotsialistide-Revolutsionäride Partei			7.04.1918	RA.ERAF.24.2.2207.
27								
28			Petrograd (3 aastat)				16.12.1918	RA.ERAF.24.2.1400.
29								
30	1918 (3 kuud)	Narva					9.12.1918	RA.ERAF.24.2.1470.
31		Petrograd	Petrograd (13 aastat)		1914			RA.ERAF.24.2.908.
32								
33		Polk						RA.ERAF.24.2.2593.
34	1906 Riias	Tallinn		VSDTP (1905. bolševik, Riia sektsioon)		28.12.1917		RA.ERAF.24.2.1410.
35		Tartu					01.1919	RA.ERAF.24.2.284.
36								
37	1918 Soomes (3 kuud)		Soomes (11 aastat), sealt liikus Venemaale					RA.ERAF.24.2.330.
38	(6 kuud)	Narva	Thibisi (2 aastat 1910 paiku)		1914	01.1918		RA.ERAF.24.2.1645.
39								
40			Venemaa (4 aastat), Soomes (4 kuud)		1910			RA.ERAF.24.2.2296.
41		Tartu või Narva	Krimm, Galitsia		1913	28.11.1917		RA.ERAF.24.2.2870.
42		Narva	Petrograd (märts 1918)		1896-99, 1904-05		17.12.1918	RA.ERAF.24.2.647.
43		Polk			1910 (8 aastat "vanas sõjaväes")		11.12.1918	RA.ERAF.24.2.1823.
44		Polk						

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ott Koor,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose bakalaureusetöö **Eesti revolutsioonilise kaitsepõlgu isikkoosseis ja parteiorganisatsiooni tegevus detsember 1918 – juuni 1919**, mille juhendaja on Aigi Rahi-Tamm, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Ott Koor
27.05.2019